

Arvon mitta

**–Tutkielma subjektiivisten arvostelmien ja
objektiivisten markkinahintojen välisestä suhteesta**

Niko Petteri Pääkkönen

Helsingin Yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiologia
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2019

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution– Department Sosiologian laitos
Tekijä/Författare – Author Pääkkönen, Niko Petteri		
Työn nimi / Arbetets titel – Title Arvon Mitta – Tutkielma subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välisestä suhteesta.		
Oppiaine /Läroämne – Subject Sosiologia		
Työn laji/Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika/Datum – Month and year Helmikuu 2019	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 77
<p>Tiivistelmä/Referat – Abstract</p> <p>Tutkielman tarkoituksen on avata subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välistä suhdetta. Tutkielman aiheena toimii kysymys siitä, millainen on subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välinen suhde. Koska tämä on kysymyksenä hyvin laaja, käytännössä tutkimuskysymys on muodossa, millaisin ehdoin subjektiiviset arvostelmat voivat objektiivisiin markkinahintoihin välittyä.</p> <p>Tutkielman luonne on teoreettinen, mikä ilmenee selkeimmin tarkkarajaisen aineiston puuttumisena. Selkeän aineiston uupumisesta seuraavat metodologiset haasteet on tutkielmassa ratkaistu painottamalla käsitteiden määrittelyä. Tutkielman tutkimusmenetelmä nojaakin semioottiseen sosiologiaan, ideaalityypiseen tutkimukseen ja käsiteanalyttiseen lähestymistapaan.</p> <p>Tutkielman teoreettisena lähtökohtana toimii tiedonsosiologia, josta kumpuaa myös tutkielman tutkimuskysymys. Tiedonsosiologian keskiöön on tutkielmassa luettu kysymys siitä, kuinka subjektiivisista arvostelmista rakentuu objektiivinen todellisuus. Tutkielman tutkimuskysymys on muodostettu tätä kysymystä varioimalla.</p> <p>Subjektiivisia arvostelmia lähestytään tutkielmassa subjektiivisen arvoteorian kautta. Objektiivisia markkinahintoja taas tarkastellaan hintatasapainon ja täydellisten markkinoiden kautta. Näiden teorioiden välisistä ristiriidoista muodostuu tutkielman runko.</p> <p>Tutkielmassa objektiivisten markkinahintojen edellytykseksi katsotaan formaalin rationaalisuuden mukaisen toiminnan olemassaolo. Tutkielmassa oletetaan, että subjektiiviset arvostelmat on kyettävä määrittämään rahassa, jotta ne voisivat välittyä markkinahintoihin. Tämä on myös tutkielman keskeisimpiä tutkimustuloksia.</p> <p>Tutkielmassa esitetään, että subjektiivisten arvostelmien välittyminen objektiivisiin markkinahintoihin riippuu subjektien kyvystä rahavälitteiseen kulutukseen. Keskeisimmäksi ehdoksi subjektiivisten arvostelmien välittymisessä objektiivisiin markkinahintoihin määritellään palkkatyö. Tutkielman tutkimustulos ei sellaisenaan ole kovin yllättävä. On melko selvää, että varattomien yksilöiden mahdollisuudet vaikuttaa tuotantoon ovat heikommät kuin varakkaiden.</p> <p>Tutkimustuloksen sijaan tutkielman keskeiset huomiot liittyvätkin yleisesti subjektiivisten arvostelmien ja hintojen väliseen suhteeseen. Lisäksi tutkielmassa avataan markkinateorian suhdetta utilitrismiin ja luonnonoikeusteoriaan. Utilitarismi luetaan tutkielmassa keskeiseksi markkinataloutta oikeuttavaksi moraalifilosofiaksi. Tämän pohjalta tutkielman lopuksi esitetään muutamia ajatuksia markkinamekansimin, demokratian ja utilitarismin suhteesta.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords subjektiiviset arvostelmat, subjektiivinen arvoteoria, objektiiviset markkinahinnat, formaali rationaalisuus		

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1 Tutkielman luonne	1
1.2 Tutkielman rakenne.....	3
2. Metodologia.....	6
3. Tiedonsosiologia tutkielman teoreettisena lähtökohtana.....	14
4. Subjektiiiviset arvostelmat.....	18
4.1 Subjektiiivinen arvoteoria.....	20
5. Rationaalisuus.....	25
6. Objektiiiviset markkinahinnat.....	27
7. Arvorationaalisuuden ja formaalin rationaalisuuden suhde.....	30
8. Raha ja objektiiiviset markkinahinnat.....	34
9. Subjektiiiviset arvostelmat ja objektiiiviset markkinahinnat käsitteinä.....	39
10. Formaali rationaalisuus kenttäteorian valossa.....	45
11. Utilitarismi, luonnonoikeusteoria ja subjektiiivinen arvoteoria.....	51
12. Tutkimuskysymys uuden taloussosiologian valossa.....	58
13. Tutkielman selitysmalli.....	62
14. Keskustelua.....	69
15. Lähteet.....	72

1. Johdanto

Tutkielman tarkoituksena on avata subjektiivisten arvostelmien suhdetta hintoihin. Keskeisimmät huomiot koskevat niitä ehtoja, jotka subjektin on täytettävä osallistuakseen markkinoilla tapahtuvaan arvonmuodostukseen.

Tutkielman aiheena on subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välinen suhde. Tutkimuskysymys on muodossa, millaisin ehdoin subjektiiviset arvostelmat voivat objektiivisiin markkinahintoihin välittyä. Tutkielmassa ei ole tarkoitus vastata muihin kysymyksiin.

Johdanto kappale koostuu kahdesta osasta. Ensimmäisessä osassa avataan tutkielman luonnetta ja selitetään tutkimuskysymystä. Toisessa osassa avataan tutkielman rakennetta.

1.1 Tutkielman luonne

Periaatteessa tutkielmassa käsitellään perinteistä tiedonsosiologista ongelmaa eli kysymystä siitä, kuinka subjektiivisesta toiminnasta rakentuu objektiivinen todellisuus (Berger & Luckmann 1994, 28). Tämä ei kuitenkaan ole tutkielman aihe eikä tutkimuskysymys. Tutkielman aihe eli kysymys siitä, kuinka subjektiivisista arvostelmista rakentuvat objektiiviset markkinahinnat, on vain johdettu tuosta perinteisestä tiedonsosiologisesta kysymyksestä.

Varsinaisena tutkimuskysymyksenä subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välinen suhde on turhan laaja. Tämän alaluvun tarkoituksena onkin tarkentaa tuota kysymystä sekä avata tutkielman luonnetta.

Koska tutkielman aihe kumpuaa Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin määrittelmästä tiedonsosiologiasta, on luontevaa, että tutkielman

tarkastelukulman lähtökohdat otetaan samasta teoriaperinteestä. Mikä siis on tiedonsosiologinen näkökulma.

Yleisesti tiedonsosiologian keskiössä on oletus, jonka mukaan todellisuus on sosiaalisesti rakentunutta, ja tiedonsosiologian tehtävänä on tämän rakentumisprosessin tutkiminen. Tiedonsosiologian ajatuksena on, että erilaisista tietokokonaisuuksista muodostuu yhteisöissä yleisesti hyväksyttyä todellisuutta ja tiedonsosiologia sitten avaa niitä prosesseja, joiden kautta tietämisen tavat muodostuvat. (Berger & Luckmann 1994, 12.)

Tutkielmassa avataan siis niitä selittämisen tapoja, joiden pohjalta yleisen ja yksityisen arvonmuodostuksen suhdetta on perinteisesti markkinatalouden viitekehyksessä käsitteellistetty. Tällainen lähestymistapa nostaa esiin kuitenkin joitain ongelmia. On nimittäin hyvin hankala määrittää, mikä on yleisesti hyväksytty käsitys subjektiivisista arvostelmista tai objektiivisista markkinahinnoista. Tutkielmassa ongelma on ratkaistu luomalla subjektiivisista arvostelmista ja objektiivisista markkinahinnoista hyvin määritellyt käsitteet, joiden kautta tutkimuskysymystä tarkastellaan.

Tutkielmassa on siis kyse jonkinlaisesta käsiteanalyttisestä tutkielmasta, jossa tutkimuskysymykseen liittyvät käsitteet määritellään ensin jonkun tunnetun teoriakehikon perusteella ja näitä hyvin määriteltyjä käsitteitä sitten tarkastellaan tutkimuskysymyksen hengessä. Käsitteiden välisiä suhteita siis peilataan siten, että tutkimuskysymykseen saadaan jonkinlainen vastaus. Tutkielmasta iso osa kuluukin käsitteiden määrittelyyn.

Käsitteiden määrittely ei kuitenkaan sellaisenaan ole tämän tutkielman tarkoitus. Niiden kautta vain selvennetään, miten objektiiviset markkinahinnat suhteutuvat subjektiivisiin arvostelmiin. Tutkielman varsinaisena tarkoituksena on avata niitä ehtoja, joiden kautta subjektiiviset arvostelmat voivat markkinahintoihin välittyä. Tutkimuskysymys on siis muodossa: millaisin ehdoin subjektiiviset arvostelmat objektiivisiin markkinahintoihin välittyvät. Edellä

mainittu on se kysymys, johon tutkielma pyrkii tarjoamaan jonkinlaisen vastauksen.

Käsitteet ja niiden määrittely toimivat siis tutkielmassa työkaluna, jonka kautta tutkimuskysymys tarkentuu ja tulee ymmärrettäväksi. Tähän palataan metodologia luvussa.

1.2 Tutkielman rakenne

Tutkielman luonne on käsiteanalyttinen. Tieteen termipankissa käsiteanalyysi on määritelty seuraavalla tavalla: “käsitteiden sisällyksen ja alan selvittämistä sekä käsitteiden keskinäisten suhteiden tutkimusta” (Tieteen termipankki 2018). Tämä luo tutkielman rakenteelle tietyt ehdot. Käytännössä käsiteanalyttinen lähtökohta tarkoittaa, että tutkielman luvut koostuvat pitkälti käsitteiden ja niiden suhteiden välisestä määrittelystä.

Koska tutkielma kuuluu sosiologian alaan, metodologiassa nojataan käsiteanalyysin osalta niin kutsuttuun semioottiseen sosiologiaan. Metodologia luvussa myös pohjustetaan niin kutsuttua ideaalityypistä tutkimustapaa. Käytännössä ideaalityyppinen tutkimustapa tarkoittaa tutkielman osalta sitä, että tutkielman kannalta keskeisistä käsitteistä luodaan perustellut kuvaukset, joita sitten verrataan keskenään. Tutkielman luvut liittyvät siis vahvasti tutkielman kannalta keskeisiin käsitteisiin.

Ennen käsitteiden määrittelyä avataan kuitenkin vielä tutkimuskysymyksen taustalla vaikuttavaa teoriaperinnettä. Kuten mainittiin, tutkimuskysymyksen lähtökohtana toimii perinteinen tiedonsosiologinen kysymys siitä, kuinka subjektiivisesta toiminnasta rakentuu objektiivinen todellisuus. Tutkielmassa tätä toimija–rakenne -kysymystä tarkastellaan Bergerin ja Luckmannin sosiaalisen konstruktionismin valossa. Tutkielman tarkoituksena ei kuitenkaan ole ratkaista toimija–rakenne -ongelmaa. Tutkimuskysymystä, eli kysymys siitä

millaisin ehdoin subjektiiviset arvostelmat voivat objektiivisiin markkinahintoihin välittyä, vain tarkastellaan Bergerin ja Luckmannin tiedonsosiologian kautta. Luvussa kolme avataan siis tutkielman teoreettisia lähtökohtia.

Kun tutkielman lähtökohdat on avattu, siirrytään metodologia luvun mukaiseen käsitteiden määrittelyyn. Koska tutkielman kysymyksenasettelussa subjektiivisten arvostelmien ajatellaan jotenkin muodostavan markkinahinnat, on käsitteen määrittelyssä syytä lähteä liikkeelle subjektiivisista arvostelmista. Metodologian esittelyn jälkeen määritelläänkin ne lähtökohdat, joista käsin subjektiivisia arvostelmia tutkielmassa tarkastellaan.

Kun tutkielman tapa lähestyä subjektiivisia arvostelmia on määritelty, siirrytään määrittelemään objektiiviset markkinahinnat. Tässä keskiössä on käytännöissä ilmenevien hintojen ja markkinahintojen välinen erottelu. Tutkielmassa markkinahintoja tarkastellaan teoreettisesti niin, että niiden oletetaan olevan yhden yksilön toiminnasta riippumattomia. Markkinahinnat kuvaavat siis tutkielmassa objektiivista rakennetta. Käytännössä markkinahintoja kuvataan tutkielmassa teoreettisesti. Tarkoituksena ei siis ole peilata subjektiivisia arvostelmia käytännössä ilmeneviin hintoihin, vaan teorian tasolla muodostuviin tasapainohintoihin.

Kun tutkielman kannalta keskeisimmät käsitteet on määritelty, siirrytään itse tutkimuskysymyksen pariin. Tässä kohtaan myös avataan, miten subjektiivisten arvostelmien lähtökohdaksi otettu subjektiivisen arvoteorian teoriaperinne sopii markkinahintojen tarkasteluun.

Kun subjektiivisen arvoteorian suhdetta on peilattu yleiseen teoriaan markkinahintojen rakentumisesta, siirrytään tarkastelemaan niitä ehtoja, jotka subjektiivisten arvostelmien on täytettävä, jotta ne voisivat toimia objektiivisten markkinahintojen rakennuspalasina. Tässä keskiössä on niin kutsuttu formaalin rationaalisuuden ideaalityyppi.

Formaali rationaalisuuden mukainen toiminta nähdään tutkielmassa objektiivisten markkinahintojen muodostumisen edellytykseksi. Tutkielmassa katsotaan, että subjektiiviset arvostelmat on sovittava yhteen formaalin rationaalisuuden mukaisen toiminnan kanssa, jotta ne voisivat välittyä objektiivisiin markkinahintoihin. Tutkimuskysymystä eli kysymystä siitä, millaisin ehdoin subjektiiviset arvostelmat voivat objektiivisiin markkinahintoihin välittyä, peilataan Pierre Bourdieun kenttäteoriaan. Näin siitä syystä, että kyseisen teorian lähtökohdat ovat osittain tutkielmalle tärkässä formaalissa rationaalisuudessa.

Kun tutkimuskysymys on pilkottu osiin ja siihen liittyviä elementtejä on tarkasteltu suhteessa toisiinsa, tutkimuskysymystä ja siitä nousseita huomioita peilataan vielä muutamaaan yleiseen talousfilosofiseen lähtökohtaan. Tämän on tarkoitus avata tutkielman kysymyksen asettelun suhdetta markkinatalouden oikeutukseen yleisesti. Käytännössä tutkielman tarjoamaa selitysmallia subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välisestä suhteesta tarkastellaan utilitarismin ja luonnonoikeusteorian valossa.

Ennen yhteenvetoa avataan vielä pintapuolisesti tutkielman suhdetta uuteen taloussosiologiaan (new economic sociology). Tässä apuna käytetään niin sanottua uppoutuneisuuden -käsitettä sekä siitä johdettuja teorioita.

Tutkielman lopuksi seuraa varsinainen yhteenveto, jossa kerrataan tutkielman selitysmalli sekä esitellään siitä nousevat vastaukset tutkimuskysymykseen.

2. Metodologia

Kuten mainittiin, tutkielman metodologia nojaa käsiteanalyttiseen tutkimukseen ja erityisesti niin kutsuttuun semioottiseen sosiologiaan. Semioottisessa tai tulkitsevassa sosiologiassa on kyse eräänlaisesta metateoriasta. Tämän tutkielman kannalta keskeisenä ajatuksena on huomio, että yleisesti tutkimuksissa ilmenevä tapa käsitteellistää maailmaa ei ole sen itsestään selvempi kuin mikään muukaan tapa. (Sulkunen 1997, 17.)

Edelle sanottu saattaa herättää huolia relativismista ja tästä semioottista sosiologiaa ja erityisesti siihen liittyvää sosiaalista konstruktionismia onkin syytetty. Lisäksi semioottisen sosiologian puutteeksi on katsottu "todellisten" ongelmien sivuuttaminen. (Sulkunen 1997, 48.)

Kritiikki on siltä osin aiheellista, että semioottisessa sosiologiassa ollaan nimenomaan kiinnostuneita niistä tavoista, joilla maailmaa käsitteellistetään. Toisaalta käsitykset maailmasta ovat yhtä lailla olemassa kuin itse "todellisuuskin". Semioottisen sosiologian piiri rajoittuu niihin ilmiöihin, joita on mahdollista käsitteellistää kielellisesti. Semioottista sosiologiaa voi toki hyödyntää myös ei-symbolisen ja symbolisen todellisuuden suhteen tarkastelussa, mutta lähtökohtaisesti semioottisessa sosiologiassa ollaan kiinnostuneita sosiaalisen todellisuuden kielellisestä osasta. (Sulkunen 1997, 48.)

Keskeisenä tutkimuskohteena semioottisessa sosiologiassa ovat ne tavat, joilla maailmaa on käsitteellistetty. Metodina tässä toimii käsitteiden tulkinta. (Sulkunen 1997, 17.) Semioottisessa sosiologiassa on siis kyse maailmasta esitettävien tulkintojen tutkimisesta ja tulkinnasta. Tulkintojen tulkinta kuulostaa tietysti hieman epämääräiseltä. Semioottisessa sosiologiassa on kuitenkin tarkoitus pilkko tulkinta osiin, tarkastella osia systemaattisesti ja muodostaa siten tulkinnasta koherentti ymmärrettävä kokonaisuus.

Käsitteiden tulkinnassa keskeistä on niiden välisten suhteiden tarkastelu. Suhteiden tarkastelussa tärkeässä roolissa taas ovat vastakohtaparit. Esimerkiksi edellä mainitut symbolinen ja ei-symbolinen muodostavat vastakohtaparin ja antavat siten toisilleen jonkinlaisen merkityksen. Tämä kuitenkin edellyttää, että ne kuuluvat samaan semanttiseen akseliin eli niillä on merkityksellinen suhde toisiinsa. (Sulkunen 1997, 36–37.) Symbolien merkityksen ymmärtämisessä keskeistä on siis niiden suhteuttaminen johonkin. Siinä missä kipu ja kivun tunne muodostavat merkityksen suhteessa toisiinsa, ei esimerkiksi symboliparin kipu ja 1 välinen suhde ole lainkaan selviö.

Tässä tutkielmassa kysymys käsitteiden välisestä suhteesta nousee olennaiseen roolin jo tutkimuksen aiheessa: millainen on subjektiivisten arvostelmien suhde objektiivisiin markkinahintoihin. Keskeistä tutkielmassa on siis subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välisen vastakohtaparin suhde. Tuon suhteen määrittely taas edellyttää, että ne voidaan nähdä saman semanttisen akselin osina.

Semioottisessa sosiologiassa sanan merkityksen määrää niin sanottu seeminen tekijä, joka viittaa mihin luokkaan sen viittaama asia kuuluu (Sulkunen 1997, 37). Tässä tutkielmassa seeminä toimii talousteoria, joka määrittää myös subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välisen semanttisen akselin. Lisäksi eri teorioita tuodaan yhteen avaamalla niiden suhdetta ymmärtävään sosiologiaan ja erityisesti formaaliin rationaalisuuteen.

Tutkielman metodologian keskiössä on siis käsitteiden välisten suhteiden määrittely. Tältä osin tutkielmassa nojaututaan niin kutsuttuun ideaalityypiseen tutkimustapaan, vaikka siitä ei tutkielmassa varsinaisesti olekaan kysymys. Ideaalityypisen tutkimuksen avulla lähinnä avataan sitä semioottisen sosiologian mukaista tapaa, jossa tutkielmassa pyritään muodostamaan aikaisempien käsitteellistämistapojen pohjalta tulkinta

tutkimuksen kannalta keskeisten käsitteiden merkityksestä.

Tutkimuskysymyksen käsitteistä muodostetaan siis käsitteitä ja näitä käsitteitä sitten verrataan keskenään. Tavoitteena on, että käsitteiden vertailun kautta subjektiivisten arvostelmien suhde markkinahintoihin tulee näkyväksi.

Ideaalityyppisestä tutkimustavasta johdettu käsiteanalyysi

Tutkielman käsiteanalyysissä hyödynnetään Max Weberin ymmärtävästä sosiologiasta johdettua ideaalityyppistä tutkimustapaa. Tämän lisäksi Weberin rationaalisuus muotoiluja hyödynnetään tarkasteltaessa, kuinka subjektiiviset arvostelmat voivat objektiivisiin markkinahintoihin välittyä. Tutkielman käsiteanalyysi pohjaa siis osin Weberin ideaalityypiseen tutkimustapaan.

Sellaisenaan ideaalityyppinen tutkimustapa on lähtöisin Max Weberin ymmärtävästä sosiologiasta. Weberin ymmärtävän sosiologian metodologisena ohjeena toimii ajatus, jossa inhimillisestä toiminnasta luodaan ideaalityyppi, jota verrataan aktuaaliseen toimintaan. (Weber 2012, 88–90.) (Weber 1994.)

Käytännössä ideaalityyppittelyssä on kyse jonkinlaisesta yleisestä toiminnan kategorisoinnista. Ajatuksen on, että ensin muotoillaan eksakti toiminnan tyyppi ja sitten todellista toimintaa verrataan tähän tieteellisesti luotuun käsitteeseen. Luodun käsitteelle pohja löytyy siis todellisesta maailmassa, vaikka se ei tietenkään tyhjentävästi voi kuvata mitään aktuaalista toimintaa. Kyse on toiminnan ja käsitteen välisestä suhteesta. Ajatusta voi peilata klassiseen luolavertaukseen, jossa luolan seinällä näkyvät varjot heijastelevat näkökyvyn ulottumattomissa olevaa ”aitoa todellisuutta”.

Sinänsä, kuten tutkimusta määrittävät metodologiset ohjeet yleensä, myös ymmärtävän sosiologian soveltama ideaalityyppinen tutkimustapa on periaatteessa luotu empiirisen tutkimuksen ohjenuoraksi. Tästä huolimatta sen piiristä kuitenkin löytyy kiinnostavia käsitteitä ja mahdollisuuksia, joita pyrin tässä tutkielmassa hyödyntämään.

Weberin ymmärtävän sosiologian tyyppiesimerkkinä, josta ideaalityyppejä johdetaan, toimii rationaalisuus. Rationaalisuus on yleisestikin tutkielman kannalta tärkeä käsite. Sen kautta kun on mahdollista peilata subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välistä suhdetta. Rationaalisuus on myös se syy, minkä vuoksi ymmärtävä sosiologia on nostettu tutkielman keskiöön. Rationaalisuus on nimittäin keskeinen seikka pohdittaessa subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välistä suhdetta. Tässä alaluvussa rationaalisuutta kuitenkin käytetään lähinnä ideaalityypin tutkimustavan selittämisen apuvälineenä.

Sellaisenaan rationaalisuus ymmärretään tutkielmassa sellaiseksi toiminnaksi, jolle yksilö on antanut merkityksen. Merkitys taas tarkoittaa sitä, että yksilö tietää, mitä hän on tekemässä. Käytännössä kyse on siitä, että yksilö pyrkii tietoisesti jotakin päämäärää kohden. Keskeistä rationaalisuudessa on siis toiminnan luonteen ymmärtäminen. (Weber 2012, 88–90.) (Weber 1994.)

Sellaisenaan toki myös muussa kuin rationaalisessa toiminnassa yksilö voi tiedostaa toimintansa luonteen. Rationaalisuudessa se on kuitenkin erityisen tärkeää, sillä ilman toiminnan luonteen ymmärtämistä, sen peilaaminen suhteessa tavoiteltuun päämäärään on käytännössä mahdotonta.

Yleisesti ymmärtävässä sosiologiassa aktuaalisen toiminnan tarkoitus on johdettava jostakin; merkityksellisen toiminnan on oltava ymmärrettävää jostakin näkökulmasta. Rationaalisuuden kohdalla keskeistä on sen tiedostaminen, että rationaalinen toiminta eroaa sellaisesta toiminnasta, joka vain reagoi ärsykkeisiin. Rationaalisella toiminnalla on mieli. (Weber 1994.) (Weber 2012, 92–96.)

Ideaalityypin rationaalisen toiminnan luomisen keskiössä on semioottisen sosiologian tapaan käsitteiden väliset suhteet. Rationaalisuuden ideaalityyppi mahdollistaa toiminnan tarkastelun suhteessa irrationaalisuuteen. Kyse on siis nimenomaan vastakohtaparien luomisesta ja käsitteiden ymmärrettäväksi

tekemistä näiden vastakohtaparien avulla. Kun siis luodaan jokin perusteltu ja selkeä käsite, on todellista toimintaa mahdollistaa peilata tuota käsitettä vasten ja löytää siitä seikkoja, jotka ovat rationaalisia ja jotka eivät ole. Ilman ideaalityypin rationaalisen toiminnan ja aktuaalisen toiminnan vertailua on siis mahdotonta sanoa, mikä osa toiminnasta oli rationaalista ja mikä irrationaalista suhteessa päämäärään.

Edellä mainittua ajatusta ideaalityypisistä vertailusta hyödynnettäänkin tutkielman suhteen peilaamisessa markkinatalouteen yleisesti. Vaikka tutkielmassa tarkastellaan puhtaasti teoreettisia käsitteitä ja niiden välisiä suhteita, noiden käsitteiden avulla on mahdollista pohtia, miten markkinatalouden moraalifilosofiset perusteet oikein toteutuvat. Tästä syystä tutkielman loppupuolella tutkielman aihetta ja kysymystä peilataan utilitarismiin ja luonnonoikeus teoriaan, joiden katsotaan tutkielmassa toimivan markkinataloudellisen oikeutuksen perusteina.

Ymmärtävän sosiologian avulla on siis mahdollista avata esimerkiksi rationaalisuuden-irrationaalinen vastakohtaparia. Tuo vastakohta pari on myös hieman samankaltainen kuin semioottisen sosiologian yhteydessä mainittu symbolinen ja ei-symbolinen. Semioottisen sosiologian ja tutkimuskysymyksen taustalla toimivan Berger:n ja Luckmannin sosiaalisen konstruktionismin juuret ovatkin Weberin ymmärtävässä sosiologiassa. Weberin ajatus rationaalisesta mielestä on myös hyvin lähellä Bergerin ja Luckmannin intentionaalisen tietoisuuden ajatusta, jossa tietoisuuden ajatellaan suuntautuvat aina johonkin kohteeseen (Berger & Luckmann 1994, 30–38).

Edellä mainitut yhtymäkohdat ovatkin yksi syy, miksi ymmärtävä sosiologia on nostettu tutkielmassa esiin. Se kun on mahdollista yhdistää Bergerin ja Luckmannin tiedonsosiologiaan, joka taas toimii tutkielman teoreettisena viitekehyksenä ja eräänlaisena seemisenä tekijänä. Tiedonsosiologiaa avataan kuitenkin tarkemmin vasta seuraavassa luvussa.

Käytännössä ymmärtävässä sosiologiassa on nimensä mukaisesti kyse toiminnan luonteen ymmärtämisestä. Weberin mukaan inhimillisen toiminnan ymmärtämisessä on kaksi pääsuuntausta. Me joko tiedämme toiminnan tarkoituksen, jolloin voimme arvioida käyttäytymisen luonnetta tuon tarkoituksen kautta, tai emme tiedä, jolloin meidän on jotenkin yritettävä luoda toiminnalle mieli. (Weber 1994.) Keinoja tuon mielen luomiseen on kolme. Voimme yrittää ymmärtää toiminnan tarkoitusta historiallisten kehityskulkujen, todennäköisen intention ja tieteellisesti luodun ideaalityypin toiminnan kautta. (Rosenberg 2013). Viimeinen on tavoista on se, minkä Weber katsoo ymmärtävän sosiologian metodiksi. Emme nimittäin voi koskaan täysin luottaa vain yksilön kertomaan tarkoitukseen. Jotta tarkastelusta tulisi tiedettä, meidän on luotava toiminnalle perusteltu mieli. (Weber 1994.) Käyttäytymisen asettamisessa ideaalityyppien alle on kuitenkin oltava tarkkana. Asia on tunnettava perusteellisesti ennen kuin sitä voi verrata ideaalityypiseen kategoriaan. (Gronow 2016.)

Tutkielman metodologia on siis johdettu osin ymmärtävästä sosiologiasta. Periaatteessa metodologisena ohjenuorana toimii ajatus aktuaalisen toiminnan vertaamisesta systemaattisesti luotuun ideaalityypiseen toimintaan. Käytännössä, koska tässä tutkielmassa on kyse puhtaasti teoreettisesta tarkastelusta, ajatuksena ensin määritellä ne käsitteet, joiden kautta tutkimuskysymystä tarkastellaan, ja sitten peilata niiden käsitteiden välisiä suhteita, ja tätä kautta vastata tutkimuskysymykseen eli kysymykseen siitä, millä ehdoin subjektiiviset arvostelmat voivat objektiivisiin markkinahintoihin välittyä. Keskeistä tutkielman metodologiassa on käsitteiden avaaminen vastakohtaparien avulla. Suurin osa tutkielmasta kuluukin käsitteen määrittelyyn.

Tutkielmassa määritellään ensin subjektiiviset arvostelmat ja markkinahinnat käsitteinä. Näitä kahta käsitettä sitten vertaillaan keskenään Bergerin ja Luckmannin luoman sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä. Tavoitteena on, että vertailun kautta subjektiivisten arvostelmien suhde

markkinahintoihin tulee näkyväksi, jonka jälkeen myös tutkimuskysymykseen on mahdollista antaa jonkinlainen vastaus.

Tutkielmassa on siis kyse käsiteanalyttisestä tutkielmasta, jossa vaikeasti tulkittavaa ilmiökenttää pilkotaan osiin ja tarkastellaan näiden osien kautta. Tutkielmassa ei kuitenkaan hyödynnettä niin sanottua klassista käsiteanalyysiä. Perinteinen esimerkki klassisesta käsitteanalyysistä on poikamiehen -käsite, joka määritellään naimattomuuden ja mieheyden kautta siten, että kun nuo ehdot täyttyvät voidaan puhua poikamiehestä. (Raatikainen 2013.)(Margolins & Laurence 2014.) Sen sijaan tutkielman semioottisesta sosiologiasta kumpuava käsiteanalyysi lähestyy pikemminkin niin sanottua atomistista käsiteanalyysia. Atomistisessa käsiteanalyysissa keskiössä on käsitteen suhde sitä ympäröivään maailmaan (Margolins & Laurence 2014).

Sellaisenaan käsitteiden määrittely on olennainen osa kaikkea tutkimusta, mutta se voidaan nähdä myös itsenäisenä tutkimusotteena. Käsiteanalyysin avulla kun on mahdollista luoda käsitteelliseen tarkasteluun perustuva tutkimuskokonaisuus ilman tyypillistä empiiristä tutkimusosaa. (Puusa 2008.) Toisin sanoen käsiteanalyysi mahdollistaa kielellisten merkitysten määrittelyn ilman tarkasti rajattua aineistoa. Sellaisenaan käsiteanalyysi on sanastotyön keskeisin komponentti. (Nuopponen 2009.)

Tutkielmassa käsitteet pyritään siis määrittelemään siten, että niiden kautta on mahdollista tarkastella tutkielman tutkimuskysymystä tutkielman teoreettisen viitekehyksen sisällä. Lisäksi tutkielmassa määritellyjä käsitteitä pyritään tuomaan osaksi yleisempää talousfilosofista pohdintaa peilaamalla käsitteitä markkinatalouden oikeuttamiseen käyttäihin teorioihin. Näin on tarkoitus avata tutkielman käsitteiden suhdetta ympäröivään todellisuuteen laajemmin.

Yleisesti tämän tutkielman kannalta käsiteanalyysin etuna voidaan pitää sen tarjoamia välineitä toisen tieteenalan terminologian analysointiin. Tässä tärkeää on tutkittavan käsitteen käytön peilaaminen tieteenalojen välillä.

Termien määrittelyn lisäksi käsiteanalyysin keskiössä on käsitteiden välisten suhteiden määrittely. (Nuopponen 2009.) Semioottisen sosiologian mukaisesti vasta käsitteiden väliset suhteet luovat käsitteille merkityksen.

3. Tiedonsosiologia tutkielman teoreettisena lähtökohtana

Tutkielman teoreettisena viitekehyksenä toimii Thomas Luckmannin ja Peter Bergerin tiedonsosiologia. Käytännössä tässä pohjana toimii kaksikon teos Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen (Berger & Luckmann 1994).

Bergerin ja Luckmannin tiedonsosiologia ja tutkielman metodologiassa hyödynnetty Weberin ymmärtävä sosiologia on sikäli luonteva yhdistelmä, että Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen teoksen innoittajaksi mainitaan ymmärtävän sosiologian kehittäjä Alfred Schutz (Berger & Luckmann 1994, 9). Ymmärtävän sosiologian ja ideaalityyppisen tutkimustavan ”perustajana” taas toimi Max Weber. Ymmärtävä sosiologia on siis tutkielman kannalta tärkeä sekä aatehistoriallisesti että metodologisesti.

Aatehistorialliset esittelyt sopivat yleisemminkin melko hyvin tutkielman luonteeseen. Aatehistoria kun tutkii merkityksiä ja niiden ilmenemistä (Hyrkkänen 2002, 55–56). Aatehistoriallisia yhteyksiä tuodaankin esiin aina silloin tällöin.

Varsinaisen tiedonsosiologian keskiössä on oletus, jonka mukaan todellisuus on sosiaalisesti rakentunutta, ja tiedonsosiologian tehtävänä on tämän rakentumisprosessin tutkiminen. Ajatuksena on, että erilaisista tietokokonaisuuksista muodostuu yhteisöissä yleisesti hyväksyttyä todellisuutta ja tiedonsosiologia sitten avaa niitä prosesseja, joiden kautta tietämisen tavat muodostuvat. (Berger & Luckmann 1994, 12.) Tämä ajatus on myös tutkielman kannalta merkityksellinen. Tutkielmassa kun on tarkoituksena avata niitä selittämisen tapoja, joiden pohjalta yleisen ja yksityisen arvonmuodostuksen suhdetta on yleisesti käsitteellistetty. Näiden selittämistapojen kautta sitten pyritään vastaamaan kysymykseen siitä, millä ehdoin subjektiiviset arvostelmat voivat objektiivisiin markkinahintoihin välittyä.

Tutkielman tutkimuskysymys on sekä johdettu Bergerin ja Luckmannin tiedonsosiologiasta. Tutkielman aihe ja tutkimuskysymys on muodostettu varioimalla perinteistä tiedonsosiologista ongelmaa eli kysymystä siitä, kuinka subjektiivisesta toiminnasta rakentuu objektiivinen todellisuus (Berger & Luckmann 1994, 28). Tutkielmassa subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintoja tarkastellaankin tukeutumalla Bergerin ja Luckmannin tiedonsosiologisiin lähtökohtiin.

Tutkielmassa subjektiivisten arvostelmien selittämisessä yksilönäkökulman lähtökohdaksi otetaan tiedonsosiologiasta johdettu ajatus, jossa yksilön tietoisuus ajatellaan intentionaaliseksi eli tietoisuuden ajatellaan aina suuntautuvan johonkin kohteeseen. Sellaisenaan yksilön kokemusmaailman keskiössä on kuitenkin arkitodellisuus eli se elämysmaailma, jossa yksilö elää ”tässä ja nyt”. (Berger & Luckmann 1994, 30–38.) Tätä arkimaailman merkitystä ei toiminnassa juuri pohdita.

Käytännössä tiedonsosiologisessa selittämisessä olennaista on rutiininomainen toiminta, josta muodostuu vähitellen instituutiota. Instituutiot taas ovat jaettuja todellisuuden tyyppityksiä, jotka määrittelevät intersubjektiivista kanssakäymistä. Ne ovat sosiaalisen toiminnan tulos, mutta yhtälailla ne määrittävät sosiaalista toimintaa. (Berger & Luckman 1994, 60–100.)

Arkitodellisuuden keskiössä on toiminnan totunnaistuminen; asioiden suorittaminen rutiininomaisesti. Totunnaistuminen kun mahdollistaa päätöksenteon keskittämisen merkittäviin päätöksiin. (Berger & Luckman 1994, 60–100.) Yksilön on siis mahdollista irrottautua totunnaisesta toiminnasta. Tällaisen irrottautumisen mahdollistaa kieli. Kieli on instituutio ja objektiivinen rakenne, jonka kautta arkikokemukset asettuvat laajojen merkityskokonaisuuksien osiksi. Kieli myös mahdollistaa todellisuuden tyypittämisen. Todellisuutta on mahdollista kielen avulla pilkkoa osiin ja tarkastella osien kautta. (Berger & Luckmann 1994, 45–50.)

Edellä sanotusta voi löytää yhtymäkohtia Weberin tapaan hahmottaa rationaalisuutta. Kielen voi ajatella olevan rationaalisuuden edellytys, etenkin mikäli rationaalisuus on määritelty merkitykselliseksi päämäärän tavoitteluksi; on vaikea ajatella, kuinka toiminnan luonnetta ja sen osia suhteessa päämäärään voisi tarkastella ilman kieltä. Kieli siis määrittää tavan, jolla päämäärää tarkastellaan.

Tutkielman teoreettisena lähtökohtana toimiikin ajatus kielellisten selitysmallien tärkeydestä. Tutkielmassa on tarkoitus kielellisesti selittää, millainen on subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välinen suhde. Ajatuksena on kuvata niitä kielellisiä rakenteita, joiden kautta ilmiötä käsitteellistetään.

Käsiteanalyysi sopii siis varsin hyvin tämän tutkielman tutkimusmenetelmäksi. Kieli kun on tiedonsosiologiassa keskeisin väline, jonka avulla subjektiivisista merkityksistä muodostuu objektiivista todellisuutta. Kieli on itsessään totunnaisen toiminnan tulos, joka sellaisenaan ei kuitenkaan ole kenenkään kontrollissa. Se on siis melko puhdas ilmentymä objektiivisesta rakenteesta, jota kuitenkin ylläpidetään subjektiivisen toiminnan kautta. Tässäkin tutkielmassa analysoitaessa olemassa olevia selitysmalleja ylläpidetään näiden mallien mukaista tapaa käsitteellistää maailmaa.

Vaikka tutkielmassa onkin kyse teoreettisesta tutkielmasta, jonka selitysmallit ovat melko spesifejä, voi tutkimuskysymyksellä ajatella kuitenkin olevan myös yleisempi rooli. Tilanne, jossa tuotteen hinta ei vastaa omaa käsitystä tuotteen arvosta, on melko tavallinen. Tiedostamme, että tuotteilla on jokin yleinen arvo, joka muotoutuu muiden ihmisten kautta. On myös olemassa yleisesti hyväksytty selitysmalli tuotteiden hinnanmuodostuksesta kysynnän ja tarjonnan mukaisesti. Käytännössä tässä tutkielmassa on kyse tuon selitysmallin auki purkamisesta ja selittämisestä siihen liittyvien käsitteiden avulla. Tämän selitysmallin avulla, sitten vastataan tutkimuskysymykseen eli kysymykseen siitä, millaisin ehdoin subjektiiviset arvostelmat voivat markkinahintoihin

välittyä.

Subjektiivisten arvostelmien välittyminen objektiivisiin markkinahintoihin on kuitenkin prosessina hyvin moninainen. Sellaisenaan yhden ainoan kielellisen selitysmallin löytäminen olisikin käytännössä mahdotonta. Käytännössä tutkielman teoreettinen viitekehys määrittääkin vahvasti tutkielmaa ja siihen valikoituneita teorioita.

4. Subjektiiviset arvostelmat

Luvun tarkoituksena on avata niitä lähtökohtia, joiden kautta tutkielmassa käsitteellistetään subjektiivisia arvostelmia. Tämä on tärkeää, jotta tapa, jolla subjektiivisia arvostelmia peilataan objektiivisiin markkinahintoihin, tulee näkyväksi.

Tutkielmassa subjektiivisia arvostelmia käsitteellistetään itävaltalaisesta taloustieteestä lähtöisin olevan subjektiivisen arvoteorian kautta. Se, miksi juuri subjektiivinen arvoteoria on valikoitunut subjektiivisia arvostelmia selittäväksi tekijäksi, liittyy tutkielman metodologiaan. Metodologian keskiöön kun nostettiin ajatus, jossa tutkielman kannalta keskeisiä käsitteitä avataan vastakohtaparien avulla. Subjektiivinen arvoteoria onkin osin vastakkainen tutkielmassa objektiivisia markkinahintoja käsitteellistämään käytetyn yleisen hintatasapainoteorian kanssa

Subjektiiviseen arvoteoriaan yhdistettyjä näkökulmia on myös mahdollista hyödyntää muita tutkielman kannalta tärkeitä käsitteitä avatessa. Sen näkemykset kun ovat ristiriidassa hyvin monen tyypillisen taloustieteellisen näkökulman kanssa. Tältä osin subjektiivinen arvoteoria toimii eräänlaisena metodologisena apuvälineenä.

Periaatteessa kuitenkin myös jokin muu tutkielman käsitteille vastakkainen näkökulma olisi voinut toimia tällaisena apuvälineenä. Subjektiivinen arvoteoria sopii kuitenkin roolin erityisen hyvin, sillä se on mahdollista yhdistää tutkielman metodologisiin ja teoreettisiin lähtökohtiin aatehistoriallisesti. Näin sen käyttäminen on luontevampaa kuin jonkun irrallisemman teoriaperinteen käyttäminen.

Yleisesti subjektiivisen arvoteoria yhdistyy sosiologiaan sen taustalla vaikuttavan itävaltalaisen taloustieteen kautta. Itävaltalainen taloustiede kun on

yhdistetty Max Weberin teoretisointeihin (Gallahan 2003)(Parsons 2013). Weberin alulle panema ja Alfred Schutzin kehittämä ymmärtävä sosiologia onkin vaikuttanut subjektiivisen arvoteorian syntyyn. Kuten edellisessä luvussa mainittiin, Bergerin ja Luckmannin muotoileman sosiaalisen konstruktionismin innoittajana toimi juuri Schutz. Schutz oli myös subjektiivisen arvoteorian kehittäjän Ludwig von Misesin läheinen ystävä (Kurrild-Klitgaard 2003) ja subjektiivisen arvoteorian taustalla vaikuttavalla itävallan koulukunnalla oli syvä vaikutus Schutzin tutkimuksiin (Storr & Langrill 2015).

Tutkielmassa siis hyödynnetään itävallan koulukuntaa siitä syystä, että sen taustalla vaikuttavalla subjektiivisella arvoteorialla on yhteys tutkielman teoreettisiin lähtökohtiin. Käytännössä itävallan kouluntaa hyödyntäessä viitataan Misesin ajatuksista johdettuun anarkolibertariseen haaraan. Näin siitä edellä mainitusta syystä, että Misesin ja Schutzin välinen kanssakäyminen on vaikuttanut ainakin välillisesti Bergerin ja Luckmannin muotoilemaan tiedonsosiologiaan, ja epäilemättä myös toisinpäin. Ymmärtävän sosiologian voi siis katsoa vaikuttaneen myös itävallan koulukunnan teoreettisiin muotoiluihin erityisesti Misesin jälkeen.

Eli subjektiivinen arvoteoria on vaikuttanut ainakin välillisesti Bergerin ja Luckmannin muotoilemaan tiedonsosiologiaan. Koska tutkielmassa ei varsinaisesti ole kyse aatehistoriallisesta tutkielmasta, ei Schutzin teoreettisia näkemyksiä esitellä sen syvemmin. On kuitenkin hyvä tiedostaa, että sosiaali- ja aatehistoria kietoutuvat toisiinsa eikä toista voi kunnolla ymmärtää ilman toista. Aatteet muodostuvat sosiaalisessa todellisuudessa ja sosiaalinen todellisuus muodostuu aatteiden kautta (Hyrkkänen 2012, 24–28).

Tutkielmassa subjektiivisia arvostelmia lähdetään siis määrittelemään subjektiivisen arvoteorian kautta ja, kuten metodologia luvussa mainittiin, subjektiiviset arvostelmat ja objektiiviset markkinahinnat tuodaan tutkielmassa samaan semanttiseen akseliin talousteorian kautta. Tämän vuoksi on hyvä selvittää, millainen suhde subjektiivisella arvoteorialla on talousteorian

yleisesti. Selittämisessä avuksi otetaan modernin taloustieteen synty, sillä se liittyy läheisesti myös subjektiivisen arvoteorian syntyyn.

4.1 Subjektiivinen arvoteoria

Tässä alaluvussa avataan subjektiivisen arvoteorian luonnetta ja sen suhdetta talousteoriaan. Tämä tapahtuu kuvaamalla historiallista kehitystä ja käytännöissä ilmenevien lähestymistapojen erilaisuutta.

Kuten moderni taloustiede, myös subjektiivinen arvoteoria on syntynyt niin kutsutun marginalistisen tai uusklassisen vallankumouksen yhteydessä. Sellaisenaan marginalistinen kumous kuvaa 1800-luvun lopun ajanjaksoa, jolloin taloustieteestä muodostui selkeästi omalakinen yhteiskuntatiede. Itävaltalaisista marginalismien takana oli Carl Menger, mutta samoihin aikoihin myös Stanley Jevons ja Leon Walras tekivät samankaltaisia huomiota. Jevonsin ja Walrasin muotoilut ovat kuitenkin lähempänä mateemaattista taloustiedettä kuin Mengerin.

Varsinaisen marginalistisen kumouksen keskiössä on ajatus, jossa hyödykkeen arvo määräytyy sen määrän mukaan. Arvo riippuu siis niukkuuden ja kysynnän suhteesta; mitä kysytympi tuote on suhteessa sen tarjontaan, sitä suuremmaksi arvo muodostuu.

Periaatteessa voidaan ajatella, että kyse on siitä, että yksilö arvostaa tuotetta sitä vähemmän, mitä helpommin hän saa sitä haltuunsa. Käytännössä yhden yksikön lisäystä arvostetaan siis hyödykkeestä riippuen aina edellistä vähemmän siten, että jossain vaiheessa *yhden* yksikön lisäys ei juuri tuo enää lisäarvoa. Ohessa kuvio periaatteen ilmenemisestä.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1st unit	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
2nd	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
3rd	8	7	6	5	4	3	2	1	0	
4th	7	6	5	4	3	2	1	0		
5th	6	5	4	3	2	1	0			
6th	5	4	3	2	1	0				
7th	4	3	2	1	0					
8th	3	2	1	0						
9th	2	1	0							
10th	1	0								
11th	0									

(Moscati 2015.)

Kuvassa numerot kuvaavat hyötyä, kun Y-akselilla on yksikön sijaluku ja X-akselilla yksittäinen hyödyke. Periaatteessa kuviosta voidaan tehdä johtopäätös, jossa ensimmäinen hyödyke I on 10 kertaa arvokkaampi kuin ensimmäinen hyödyke X. Nykyinen itävaltalainen subjektivismi lähtee kuitenkin siitä, että vain valintajärjestyksellä on merkitystä. Käsitys poikkeaa valtavirtaisen matemaattisen taloustieteen muotoilusta, mutta palataan tähän hieman myöhemmin tässä luvussa ja määritellään vielä ennen tätä, kuinka subjektiivista arvoteoriaa tutkielmassa käsitteellistetään.

Tutkielmassa subjektiivisen arvoteorian lähtökohdaksi otetaan ajatus, jonka mukaan yksilön toiminta kertoo hänen arvoistaan. Koska yksilöt eivät voi *hetkessä* suunnatta toimintaansa tietoisesti useaan toisistaan poikkeavaan päämäärään, kaksi eri asiaa ei voi myöskään olla yksilölle yhtä arvokas.

Ajatusta voi peilata Berger:n ja Luckmann:n sosiaalisen konstruktionismiin ja intentionaaliseen tietoisuuteen, jossa toiminnan katsottiin aina suuntautuvan johonkin. Vaikkei arkitodellisuudessa toimiminen aina vastaa yksilön ihannemaailmaa, se kuitenkin kertoo niistä käytännöllisistä tavoista, joita yksilön ei ole syytä toiminnassaan kyseenalaistaa. Ne ovat siis mielekkäitä yksilön omassa kokemusmaailmassa. Hieman vastaavasti itävaltalaisen koulukunnan edustajille subjektiivinen arvo riippuu aina vallitsevasta tilanteesta ja valitsevasta yksilöstä, eikä arvoa ei ole olemassa ihmisen tietoisuuden ulkopuolella (Harisalo & Miettinen 1997, 104).

Subjektiivisessa arvoteoriassa ei siis ole objektiivisesti hyvää tai oikeaa; on vain yksilöiden arviot maailmasta. Tällaisesta ajatuksesta voi löytää samaistumispintaa tiedonsosiologiaan, jonka historia on relationismin sävyttämää (Berger & Luckmann 1994, 18–21.). Nykyisten itävaltalaisen osalta relationismista seuraa kriittinen suhtautuminen objektiivisiin mittausjärjestelmiin (Moscatti 2015).

Vaikka subjektiivinen arvoteoria on vahva erityisesti itävaltalaisessa taloustieteessä, siitä löytyy yhtymäkohtia myös valtavirtaiseen taloustieteeseen. Taloustieteellisen tarkastelun metodologisena ohjenuorana kun toimii niin kutsuttu metodologinen individualismi, joka on yhdistetty erityisesti itävallan koulukuntaan (Arrow 1994). Metodologinen individualismi siis määrittää sekä subjektiivista arvoteoriaa että valtavirtaista taloustiedettä.

Sellaisenaan metodologinen individualismi on nimensä mukaisesti metodologinen tulkinta kehikko, jossa tarkastelun lähtökohdaksi nostetaan yksilö. Myös Weberin ymmärtävä sosiologia on yhdistetty metodologiseen individualismiin (Rosenberg 2013)(Ylikoski 2017). Ymmärtävässä sosiologiassa toimintaa tarkastellaankin yksilön toiminnalle antaman merkityksen kautta. Metodologisen individualismin voikin ajatella olevan eräs tutkielman käsitteitä yhteentuova seeminen tekijä.

Subjektiiivinen arvoteoria jakaa valtavirtaisen taloustieteen tavan korostaa tarkastelussa yksilöä, mutta mikä on näiden lähestymistapojen ero.

Selkeimmin itävaltalaisen subjektivismiin ja matemaattisen uusklassisen ajattelun välinen ero kiteytyy ajatukseen, jonka mukaan yksilö voi pitää kahta eri asiaa yhtä arvokkaana. Vaikka yleisesti voidaan ajatella, että ihminen voi pitää kahta tuotetta yhtä arvokkaana, itävaltalainen ajattelu lähtee siitä, että vain yksilön toiminta kertoo hänen arvoistaan. Ajatuksena siis on, että vasta kun yksilö on toiminut jollain tiedetyllä tavalla, hänen voidaan sanoa arvostaneensa jotakin. (Hoppe 2009)(Mises 1953, 46–47.)

Mikrotaloustieteessä yleisesti ajatuksena on, että kahden samanhintaisen mutta eri sisältöisen hyödykekorin hyöty on eri valintatilanteissa sama, mikäli hyödykorien sisältämät tuotteet olivat saatavilla samaan hintaan kulloisessakin valintatilanteessa. Jos siis valitsen tavallisesti joko hyödykekorin, joka sisältää yhden omenan ja yhden banaanin, tai vaihtoehtoisesti samanhintaisen korin, joka sisältää kaksi omenaa, vaikka banaanejakin olisi ollut saatavilla, voidaan olettaa, että näiden hyödykekorien hyöty on minulle sama. Lisäksi edellisestä voidaan sanoa, että yksi banaani on minulle yhden omenan arvoinen kun budjettirajoite pysyy samana.

Subjektiiivisen arvoteorian mukaisessa tarkastelussa ollaan kuitenkin kiinnostuneita vain siitä, minkä asian yksilö kulloinkin valitsee. ”*Teot paljastavat hyödyn ordinaalisen luonteen mukaisesti ainoastaan eksistentiaalisen tosiasian mieltymysten arvoasemasta ja sijajärjestyksestä. Ne eivät paljasta mitään ”eroista” tai sijajärjestyksien ”etäisyyksistä” tai mieltymysten ”voimallisuudesta” eivätkä ne myöskään koskaan osoita ”yhdentekevyyttä” (indifferenssiä). Tosiaankin molemmat sekä sijajärjestyksen ”ero” että ”yhdentekevyys”, toisin sanoen arvollinen yhtäsuuruus, edellyttävät kardinaalista hyötyä.*” (Hoppe 2009)

Avattuna edellinen lainaus tarkoittaa, että paitsi, että subjektiiivisen arvoteorian mukaisessa tarkastelussa asioiden samanarvoisuus kiistetään, myös tapaan,

jossa arvostuksia määrällistetään ja verrataan sitä kautta asioiden arvoja keskenään, suhtaudutaan kielteisesti. Hyödykekori esimerkissä tämä tarkoittaisi, että silloin kun valitsen banaanin omenan sijasta, on se minulle arvokkaampi. Yksilöiden historiallisen käyttäytymisen perusteella luotujen mallien pohjalta ei siis voida olettaa, että valitessani banaanin olisin yhtä hyvin voinut valita omenan ja saada näin valinnastani yhtä paljon hyötyä.

Tutkielmassa subjektiivisten arvostelmien pohjaksi otetaan siis subjektiivisen arvoteorian mukainen muotoilu yksilöllisten arvostelmien ilmenemisestä. Näin siitä syystä, että subjektiivinen arvoteoria voidaan linkittää tutkielman teoreettisen viitekehyksen tarjoavaan Bergerin ja Luckmannin tiedonsosiologiaan.

Tutkielmassa subjektiivisten arvostelmien katsotaan siis ilmenevän yksilön käyttäytymisessä kulloisessakin hetkessä. Yksilön käyttäytymisen katsotaan siis kertovan yksilön arvostelmista ja niiden keskinäisistä suhteista siten, että valintajärjestys kertoo, mitä yksilö pitää suhteellisesti arvokkaimpana päämäärään nähden.

Koska tutkielmassa subjektiivisten arvostelmien vastakohtana toimivat objektiiviset markkinahinnat johdetaan kuitenkin matemaattisesta taloustieteestä, muodostuu subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen muodostumisen väliin ristiriita.

Seuraavassa alaluvussa edellä mainittua ristiriitaa pohjustetaan rationaalisuuden avulla. Rationaalisuuden katsotaan tutkielmassa toimivan objektiivisten markkinahintojen edellyksenä. Tästä syystä ennen kuin tutkielman käsitystä objektiivisista markkinahinnoista avataan syvemmin, käydään läpi, miten rationaalisuutta tutkielmassa käsitteellistetään.

5. Rationaalisuus

Luvussa on tarkoitus selkiyttää tutkielman rationaalisuus käsityksiä ymmärtävää sosiologiaa hyödynten. Ymmärtävä sosiologia on aiemmin mainitun mukaisesti tutkielmalle tärkeä, sillä se on vaikuttanut sekä sosiaalisen konstruktionismin että subjektiivisen arvoteorian syntyyn. Lisäksi rationaalisuuden osalta ymmärtävässä sosiologiassa pureudutaan osittain samaan kysymykseen kuin tässä tutkielmassa.

Koska tutkielman metodologia lähtee käsitteiden ymmärrettäväksi tekemiseen vastakohtaparien avulla, tässä alaluvussa rationaalisuus jaetaan kahtia niin kutsuttuun formaaliin rationaalisuuteen ja aineelliseen rationaalisuuteen (substantive rationality). Tämän eronteon tarkoituksen on pohjustaa subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välistä ristiriitaa. Tutkielmassa nimittäin katsotaan, että objektiivisten markkinahintojen muodostuminen edellyttää formaalin rationaalisuuden mukaisen toiminnan olemassaoloa. Formaali rationaalisuus on siis tärkeä käsite tutkielman tutkimuskysymyksen kannalta.

Sellaisenaan formaalissa rationaalisuudessa on kyse numeerisesta maksimoinnista kuten rahallisesta voiton tavoittelusta, jossa muut kuin numeeriset arviot suljetaan ulos. Tämän vastakohtana toimii aineellinen substanssi rationaalisuus, joka kuvaa toimintaa, jossa yksilö "valitsee" minkä tahansa päämäärän ja pyrkii tuota päämäärää kohti. Yksilöllisessä käyttäytymisessä aineellisen rationaalisuuden vastinparina toimii arvorationaalisuus. (Gronow 2016.) Koska tutkielmassa subjektiivisten arvostelmien voi katsoa edustavan yksilönäkökulmaa, aineellisesta rationaalisuudesta käytetään termiä arvorationaalisuus. Tämä on lukijan hyvä pitää mielessä.

Periaatteessa subjektiivisen arvoteorian mukaisen toiminnan voi ajatella

tiivistyvän aineellisen arvorationaalisuuden käsitteeseen. Tutkielmassa arvorationaalisuus ymmärretään rationaalisuudeksi, joka sisältää sekä päämäärän asettamisen että keinojen valitsemisen tuon päämäärän saavuttamiseksi (Tieteen termipankki 2019). Arvorationaalisuudessa on siis kyse sellaisesta rationaalisesta toiminnasta, jossa yksilö pyrkii arvokkaana pitämäänsä päämäärää kohden johdonmukaisesti. Tuo arvokas päämäärä voi periaatteessa olla mitä tahansa.

Ymmärtävässä sosiologiassa keskeisimmäksi ideaalityypiksi ja länsimaisen kulttuurin ilmentäjäksi on kuitenkin katsottu formaalin rationaalisuuden ideaalityyppi. Käytännössä formaalissa rationaalisuudessa on kyse markkinatoimijoiden tavasta vertailla omaisuuksiensa arvoja rahassa sekä tavasta tehdä rahallisia laskelmia voitollisista liiketoimista. Formaalin rationaalisuuden edellytyksiä ovat siis rahatalous ja rahalaskenta. Rationaalinen toiminta myös ilmenee parhaiten juuri formaalissa rationaalisuudessa. (Gronow 2016.) (Weber 2012, 211.) Kuitenkin myös muiden arvojen mukainen toiminta voi olla rationaalista, mutta toiminnan rationaalisuus asteen arvioiminen on tällöin vaikeaa.

Formaalissa rationaalisuudessa kuvataan siis sellaista toimintaa, jossa toimintaa arvioidaan jonkun selkeän ulkoisen mittarin avulla. Karkeasti yksinkertaistettuna formaalissa rationaalisuudessa on kyse rahan kautta tapahtuvasta toiminnan luonteen arvioimisesta; mitä enemmän toiminta tuottaa voittoa, sitä rationaalisempaa se on. Formaalisia rationaalisuutta on siis käyttäytymistä, jossa yksilö suhteuttaa toimintaansa maksimoiden jotakin ulkoista mittaria.

Arvorationaalisuus taas voidaan nähdä jossain määrin vastakkaisena formaalin rationaalisuuden mukaiselle toiminnalle, sillä arvorationaalisuudessa myös rahallista tappiota tuottava toiminta voi olla rationaalista. Formaaliin rationaalisuuteen on perinteisesti suhtauduttu ymmärtävän sosiologian parissa kriittisesti, sillä se hämärtää toiminnasta arvovalinnat (Gronow 2016).

6. Objektiiviset markkinahinnat

Luvun tarkoituksena on määritellä, mitä tutkielmassa tarkoitetaan, kun puhutaan objektiivisista markkinahinnoista. Tässä apuna käytetään niin kutsuttua täydellisten markkinoiden hypoteesia.

Markkinatalouden edellytykseksi katsotaan yleisesti, että hinnat muodostuvat suhteellisen vapaasti kysynnän ja tarjonnan mukaisesti. Käytännössä kuitenkin kysyntään ja tarjontaan pyritään kaikissa talouksissa vaikuttamaan myös varsinaisten markkinoiden ulkopuolelta. Markkinahintojen ja subjektiivisen arvoteorian välisen suhteen tarkastelu sellaisenaan olisikin mahdoton tehtävä. Tästä syystä markkinahintojen muodostumista pyritään tutkielmassa mallintamaan yleisen tasapainon hypoteesia hyödyntäen, ja onkin tavallista, että markkinahintojen selittämisessä hyödynnetään erilaisia tasapainomalleja (Vihanto 1989).

Tutkielmassa kiinnostuksen kohteena ovat erityisesti ne ehdot, joiden kautta hintatasapaino teoriassa saavutetaan. Tämän prosessin selittämisen keskiössä on niin kutsuttu täydellisen kilpailun (perfect competition) hypoteesi. Täydellisen kilpailun hypoteesin mukaan täydellisesti kilpailuilla markkinoilla tuottajien ei ole mahdollista saavuttaa voittoja miltään muulta tuotannon alalta kuin siltä, millä he tuottavat. Miltään tuotannonalalla ei siis ole tarjolla ylimääräisiä voittoja, mikä tarkoittaa, että tuottajat pysyvät omilla tuotannonaloillaan.

Täydellisen kilpailun edellytyksenä on myös, että kaikille tuotannon aloille on vapaa pääsy. Lisäksi jokaisella tuotannonalalla on oltava niin paljon tuottajia, ettei yksikään tuottaja kykene heiluttamaan markkinahintoja. Tuotteiden on myös oltava keskenään homogeenisia kullakin tuotannonalalla. Lisäksi kuluttajien ja tuottajien on myös maksimoitava rahallista hyötyään. Täydellisen kilpailun edellytyksenä onkin täydellinen informaatio niin, että kaikilla on sama tieto hinnoista. Tuotannosta ei saa myöskään aiheutua ulkoisvaikutuksia eikä

valtion tule puuttua tuotantoon. Tämän lisäksi vaihdon on oltava kulutonta.

Ehtoja on paljon ja ne on mahdotonta täyttää eikä täydellisiä markkinoita sellaisenaan olekaan missään olemassa. Täydellisten markkinoiden sijaan käytetäänkin usein kilpaillun markkinan (competitive economy) käsitettä, jossa riittää, että toimijat kohtelevat hintoja annettuina (Black, Hashimzade and Myles 2017). Onkin tavallista, että kuluttajat ottavat uusklassisissa malleissa hinnat annettuina. Itävaltalaisen taloustieteestä poiketen tasapainomalleihin perustuva hintateoria olettaakin yksilöiden suunnitelmien määrittävän hintojen kautta sen sijaan, että hinnat vain välittäisivät yksilöille informaatiota muiden suunnitelmista. (Vihanto 1989.)

Käyttäytymisen mallintamisessa puhtaasti hintojen perusteella on se etu, että tapa mahdollistaa kuluttajien toiminnan käsitteellistämisen täydellisen totunnaisena, jolloin voidaan ajatella, ettei preferensseissä tapahdu minkäänlaisia yllättäviä muutoksia. Koska malleissa yksilöiden toiminnassa keskeistä ovat hinnat, voidaan myös ajatella, että keskeisin totunnaisen toiminnan ilmentymä on formaalin rationaalisuuden ideaalityyppi.

Periaatteessa tasapainomalleihin perustuvat tarkastelut tarjoavatkin välineen tarkastella toimintaa suhteessa formaaliin rationaalisuuteen. Mallit voi siis nähdä talouslaskennan välineinä. Mallien toiminta tosin edellyttää, että malleissa mallinnetut päämäärät eivät muutu yllättävästi. Jos nimittäin kuluttajien kulutustottumukset äkkiä muuttuisivat ja jonkin tuotannonalan kysyntä yllättäen kasvaisi, voisivat tuottajat nostaa hintoja ja saada samalla panoksella suurempia voittoja. Tämä ajaisi markkinat väliaikaisesti epätasapainoon, jolloin yksittäisen mallin välinearvo katoaisi.

Mallien kautta markkinoita on kuitenkin myös mahdollista ajatella kokonaisuutena, jolloin tasapainonkin voi ajatella muodostuvan yleiselle tasolla. Ajatuksen on, että koska täydellisen kilpailun mallin kuluttajat maksimoivat rahallista hyötyään ja valitsevat aina halvimman hyödykkeen,

epätasapainossa tuotannonalalta saatavat ylimääräiset voitot houkuttelevat tuottajia hintakilpailuun ja hinnat ajautuivat lopulta uuteen tasapainoon. Niin sanotun yleisen tasapainon ajatuksessa tasapaino ajatellaan saavutettavan ajan kuluessa kunhan markkinat vain täyttävät riittävät ehdot.

Käytännössä tutkielmassa objektiivisten markkinahintojen muodostumisen keskiössä on ajatus, jossa toimijat ottavat markkinahinnat annettuina. Vaikka tämä ideaalityyppinen kuvaus on osin ristiriidassa todellisuuden kanssa, mahdollistaa teoreettinen rakennelma tutkimuskysymyksen peilaamisen johonkin selkeään kehikkoon.

Tutkielmassa objektiivisilla markkinahinnoilla tarkoitetaan siis teorian tasolla muodostuvia tasapainohintoja. Objektiiviset markkinahinnat ovat siis tutkielmassa sellaisia, joihin kukaan yksittäinen henkilö ei kykene vaikuttamaan, mutta jotka kuitenkin teoriassa muodostuvat yksittäisten ihmisten muodostaman kysynnän ja tarjonnan perusteella, kun heidän oletaan käyttäytyvän formaalin rationaalisuuden mukaisesti.

Tällainen muotoilu aiheuttaa kuitenkin ristiriidan, sillä tutkielmassa subjektiivisten arvostelmien katsotaan muotoutuvan pikemminkin arvorationaalisuuden kautta. Tästä syystä seuraavassa luvussa selkiytetäänkin vielä arvorationaalisuuden ja formaalin rationaalisuuden välistä ristiriitaa.

7. Arvorationaalisuuden ja formaalin rationaalisuuden suhde

Tässä alaluvussa formaalin rationaalisuuden ja arvorationaalisuuden välistä eroa selkiytetään uhkavaatimuspelin avulla. Tämä on tärkeää, jotta tutkielmassa määriteltyjen subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välisen suhteen ristiriidat tulevat näkyviksi. Luvun lopuksi selkiytetäänkin tällä hetkellä tutkielmassa käsiteltyjen käsitteiden välisiä suhteita.

Kun ristiriita on tehty näkyväksi, on helpompi löytää ne ehdot, joiden kautta subjektiiviset arvostelmat voivat objektiivisiin markkinahintoihin välittyä. Tässä selittämässä avuksi otetaan uhkavaatimuspeli, jonka avulla käsitteiden väliset suhteet pyritään tuomaan samaan semanttiseen akseliin. Miten arvorationaalisuus ja formaalirationaalisuus sitten suhteutuvat uhkavaatimuspeliin.

Uhkavaatimuspeli on suosittu, ja behavioraalisen taloustieteen parissa jopa suosituin, rationaalisen valinnan mallintamiseen tarkoitettu koe (Ylikoski 2015, 210). Uhkavaatimuspelissä voidaan ajatella mallinnettavan formaalia rationaalisuutta rahavälitteisesti.

Pelissä kaksi pelaajaa saa jaettavakseen tietyn rahasumman esimerkiksi 100 euroa. Pelin sääntönä on, että toinen pelaaja saa esittää toiselle haluamansa jakosuhteen pottiin nähden. Jos toinen pelaaja hyväksyy jaon, molemmat saavat rahaa esitetyssä suhteessa, mikäli tarjous tulee kuitenkin hylätyksi, kumpikaan ei saa mitään. Molemmat pelaajat tietävät pelin säännöt ennalta.

Summan ollessa esimerkiksi edellä mainittu 100 euroa, oletetaan homo economicuksen (eli omaa etuaan rationaalisesti ajavan yksilön) tarjoavan

toiselle pelaajalle 1 euron ja itselleen 99 euroa. Tarjouksen vastaanottaja oletetaan homo economicuksena hyväksyvän tarjouksen, sillä hylkäämällä hän jää kokonaan ilman rahaa. Formaalin rationaalisuuden hengessä yksilöiden siis odotetaan pelissä maksimoivan rahallista etuaan. Valtavirtaisessa taloustieteessä yksilön preferenssejä määrällistetäänkin usein juuri rahan kautta, vaikka muunkinlaisen mittarin käyttäminen on toki mahdollista.

Uhkavaatimuspelin alkuoletusten sijaan pelissä esiintyvät tarjoukset ovat kuitenkin yleisesti olleet huomattavasti oletuksia reilumpia, eivätkä yksilöt ole hyväksyneet liian epäreiluiksi katsomiaan tarjouksia (Ylikoski 2015, 210). Tätä on pidetty osoituksena homo economicus teorian paikkaansa pitämättömyydestä. (Mäki & Sappinen 2011, 316–317.) Empiirisissä testeissä on siis havaittu, että koehenkilöt eivät toimi formaalin rationaalisuuden hengessä, vaan poikkeavat ideaalityypin mukaisesta toiminnasta systemaattisesti (Herne ja Setälä 2000).

Toisaalta rationaalisuutta mittaavia testejä on myös arvosteltu laajasti, eikä suurin osa taloustieteilijöistä ole pitänyt tuloksia vakavana uhkana mikroteorialle. Taloustieteilijät ovat korostaneet, että yksilöiden valintakäyttäytyminen lähestyy hyötyteoriaa juuri oppimisen kautta sellaisissa ympäristöissä, joihin mikroteoriaa yleensä sovelletaan eli taloudellisilla markkinoilla. (Herne & Setälä 2000.)

Käytännössä kyse on siitä, että kokeissa mallinnetaan formaalin rationaalisuuden ideaalityyppeä, joka ilmenee parhaiten taloudellisilla markkinoilla. Rahaan nähden markkinoilla todennäköisesti pärjää sitä paremmin, mitä enemmän voitontavoitteluun keskittyy; jos suhteuttaa toimintaansa jatkuvasti rahallisiin voittoihin nähden, saavuttaa niitä huomattavasti todennäköisemmin, kuin jos rahaan juuri ei kiinnitä huomiota. Voi tietysti olla, että liiallinen voittojen tavoittelu laskee voittoja, mutta formaalin rationaalisuuden ajatuksena on, että toimija ottaa tämän huomioon ja suhteuttaa toimintansa niin, että rahalliset voitot ovat maksimaalisia.

Subjektiiivisen arvoteorian näkökulmasta uhkavaatimuspelin ongelmana voidaan kuitenkin pitää juuri hyödyn ja rahan samaistamista. Jos hyöty ymmärretään rahassa tapahtuvaa kalkylointia laajemmin jokaisen yksilön subjektiiiviseksi hyödyksi, rationaalisen valinnan teoriaa voidaan periaatteessa yhä soveltaa uhkavaatimuspeliin. Tällöin jokaisen yksilön käyttäytyminen on rationaalista hänen omista lähtökohdistaan käsin. Subjektiiivisessa arvoteoriassa rationaalisuus ymmärretään siis arvorationaalisuuden kautta.

Varsinaisen rationaalisen valinnan teorian mukaisen rationaalisuuden ehtona kuitenkin on, että yksilön preferenssit voidaan esittää hyötyfunktion avulla eli preferenssit ovat (tai niiden oletetaan olevan) keskenään ristiriidattomia (Kjosavic 2003) (Herne ja Setälä 2000). Radikaaleimmillaan subjektiiivisen arvoteorian mukainen toiminta ei kuitenkaan tyhjenny vain rationaalisen valinnan teorian mukaiseen toimintaan. Subjektiiivisen arvoteoria kun linkittää yksilön arvostukset tilanteeseen siten, että yksilön toiminta kulloisessakin tilanteessa on sellaista toimintaa, jota yksilö arvostaa juuri siinä hetkessä kaikkein eniten. Toiminnan ei siis tarvitse olla rationaalista uusklassisen taloustieteen esittämässä mielessä.

Kuitenkin, mikäli yksilön toiminta nähdään aina arvorationaalisena, myös irrationaaliseksi mielletystä käyttäytymisestä tulee rationaalista ja koko rationaalisuus käsite menettää merkityksensä. Tässä piilee Weberin huomioima dilemma arvorationaalisuuden mittaamisesta; jos kaikki nähdään rationaalisena, ei rationaalisuutta voi peilata mihinkään, jolloin sitä ei voi tieteellisesti mallintaa. Ehkä juuri tästä syystä subjektiiivista arvoteoriaa korostavalla itävaltaisella taloustieteellä on ollut 1970-luvulta lähtien vaikutusvaltaa lähinnä ei-akateemisessa talousajattelussa (Mäki & Sappinen 2011, 305).

Kun arvorationaalisuuden ja formaalin rationaalisuuden suhdetta on nyt avattu, tarkastellaan vielä luvun lopuksi, mitä edellinen tarkoittaa tutkielman aiheen

kannalta.

Tutkielmassa objektiivisia arvostelmia käsitellistetään tasapainohintojen kautta. Tasapainohintojen edellytykseksi taas katsottiin formaalin rationaalisuuden mukainen ideaalityyppi. Käytännössä yhdistelmä tarkoittaa, että objektiivisiin markkinahintoihin välittyvät vain sellaiset subjektiiviset arvostelmat, joita yksilöt tarkastelevat rahan kautta.

Jotta subjektiiviset arvostelmat välittyisivät hintoihin täydellisen kilpailun tilanteessa, toimijoiden päämäärän on siis oltava johdonmukaista suhteessa rahassa tapahtuvaan voiton maksimointiin. Käytännössä tämä tarkoittaa, että välittääkseen subjektiivisia arvostuksia edes suhteellisen täydellisesti, arvorationaalisuuden ja formaalin rationaalisuuden välillä ei saa täydellisen kilpailun markkinoilla olla ristiriitaa. Rahan on siis oltava neutraalia eikä voitontavoittelulla saa olla sellaisia seurauksia, jotka sotisivat arvorationaalisuuden mukaista toimintaa vastaan.

Tutkielmassa subjektiivisten arvostelmien on siis välittyttävä objektiivisiin markkinahintoihin rahan kautta. Yleisesti rahan voikin katsoa toimivan mekanismina, joka redusoi arvostukset yhteen yhteiseen nimittäjään luoden samalla yksilöllisten tilanteiden välille yhtenäisyyden. (Simmel 1997, 64.) Ajatuksena edellisessä on, että vaihto rahan kautta muodostaa yksilöllisyyden ylittävä tason, jossa vertailtavuus muuttuu jollain tavalla objektiiviseksi asiaksi. Käytännössä objektiivisuus ilmenee asioiden raha-arvoina. (Lehtonen 2016, 74.)

8. Raha ja objektiiviset markkinahinnat

Tähän mennessä on tarkentunut, että subjektiivisen arvoteorian mukaisessa toiminnassa raha ei yksin ole päätöksenteon keskiössä. Objektiivisten markkinahintojen muodostumisen edellytykseksi on tutkielmassa kuitenkin luettu formaalin rationaalisuuden mukainen toiminta, jossa toiminnan suhteuttaminen rahamittariin on keskiössä.

Tämän luvun tarkoituksena on selventää tuon ristiriidan taustoja. Koska hinnat määritellään rahassa ja raha on myös se mediaani, jonka kautta subjektiiviset arvostelmat objektiivisiin markkinahintoihin välittyvät, rahalla on melko keskeinen rooli tutkielman kannalta. Perinteisesti rahalle on annettu kolme määritelmää: arvon säilyttäjä, vaihdon väline ja arvon mitta.

Näistä viimeinen toimii tutkielman nimenä siitä syystä, että tutkielmassa rahan katsotaan olevan elementti, joka välittää subjektiiviset arvostelmat objektiivisiin markkinahintoihin. Tämän luvun tarkoituksena on avata, miksi raha arvon, tai tarkemmin hintojen, mittana on tutkielmalle tärkeä ja mitä tällaiselta mittarilta tutkielmassa edellytetään.

Koska tutkielman metodologiassa keskeistä on käsitteiden välisten suhteiden ymmärrettäväksi tekeminen vastakohta parien avulla, tässä luvussa rahan roolia arvon mittana selitetään subjektiivisen arvoteorian taustalla vaikuttavan libertaristisen itävallan koulukunnan kautta. Itävallan koulukunnan hyödyntämisen syynä on aiemmin maintun mukaisesti se, että sen käsitykset rahasta poikkeavat valtavirtaisesta tavasta käsitteellistää rahaa. Lisäksi itävaltalaisen libertarismin oppi-isänä pidettyllä Ludwig von Misesillä on yhteys ymmärtävään sosiologiaan ja tiedonsosiologiaan kuten edellä mainittiin.

Rahaa selittäessä turvaudutaan siis itävallan koulukuntaan. Sellaisenaan itävaltalaiset ovat korostaneet teorioissaan kaupankäynnin vapautta, jonka on

katsottu muodostavan parhaan mahdollisen tuotantorakenteen, sillä vapaassa vaihtokaupassa yksilöiden ajatellaan vaihtava tuotteita keskenään vain siinä tilanteessa, että vaihtokauppa on molemmille edullinen (Rothbard 1998, 36). Koko itävaltalainen markkinatalouden oikeutus perustuukin tähän ajatukseen. Ajatuksena kun on, että vapaa vaihtokauppa lisää vaihtajien silmissä vaihdettavien tuotteiden arvoa riippumatta vaihtokaupan edullisuudesta suhteessa markkinahintoihin.

Vapaa vaihtokaupan ajatellaan siis välittävän informaatiota tuotteiden välisten arvojen suhteesta siten, että tavaroita vaihdetaan vain subjektiivisesti arvokkaampina pidettyihin tuotteisiin. Itävaltalaisen taloustieteen piirissä kaikenlaiseen hintasääntelyyn onkin suhtauduttu erityisen kriittisesti, sillä hintasääntelyn katsotaan vääristävän vapaasta vaihtokaupasta syntyvää informaatiota, jolloin tuotteiden väliset arvostuserot vääristyvät ja tuotanto muotoutuu epäoptimaalisella tavalla. (Vihanto 1989.)

Tästä syystä itävaltalaiset ovat suhtautuneet hyvin kriittisesti myös keskuspankkijärjestelmään, jonka puitteissa rahan arvoa pyritään kontrolloimaan keskusjohtoisesti. Äärimmilleen vietynä itävaltalainen subjektivismi voidaan ulottaa myös rahaan, jolloin rahaa ei voi tarkastella ”kiinteänä mittatikkuna”. Raha nähdään pikemminkin hyödykkeenä, joka vain palvelee vaihdonvälineenä, jolloin rahan arvon joustavuuden katsotaan olevan aivan yhtä tärkeää kuin minkä tahansa muunkin hyödykkeen. (Rothbard 2009, luku 10¹)

Edellä sanottu on selkeässä ristiriidassa paitsi vallitsevien rahapoliittisten käytänteiden myös tasapainohintojen taustalle oletetun neutraalin rahan oletuksen kanssa. Jos nimittäin rahan arvo joustaa vapaasti, hintatasapainon saavuttaminen on vaikeaa, sillä toiminnan arvioiminen suhteessa ulkoiseen mittariin hankaloituu.

---

¹Viittaan vuonna 2009 julkaistuun Murray N. Rothbardin teokseen ”Mitä valtio on tehnyt rahallemme?” luvuittain, sillä Credentumin kustantamaa pökkaria ei ole saatavilla ja vastaavan kirjan online-versio ei sisällä sivunumeroita.

Itävaltalaiset perustelevat usein hyödykeraha näkemystään historiallisesti katsoen, että aluperin raha oli vain väline, joka helpotti vaihtoa. Raha muodostui ikään kuin spontaanisti arvokkaan, tasalaatuisen ja suhteellisen helposti mukana kulkevan kullan ympärille. (Rothbard 2009, luku 3) Libertaristien parissa rahan muodostuminen on yleisesemminkin esitetty prosessina, jossa ihmiset alkavat vaihtamaan tuotteita sellaisiin tuotteisiin, joiden he tietävät olevan yleisesti vaihtokelpoisia. Yleisesti vaihdettavissa oleva tuote kun on helpommin vaihdettavissa tuotteeseen, jonka yksilö aidosti haluaa. (Nozick 1974, 18.)

Onkin tyypillistä, että itävaltalaiset haikailevat kultakannan perään. Kultarahan kun katsotaan edustavan puhdasta hyödykerahaa, jonka arvo ei riipu poliittisesta ohjauksesta. Keskuspankkien kontrolloima raha taas nähdään rahapolitiikan välineenä, josta väistämättä seuraa erilaisia ongelmia rahan arvolle. Esimerkiksi luottobuumien ja niistä seuraavien ongelmien katsotaan vääristävän rahavälitteisen vaihdon välittämää informaatiota. (Foldvary 2015.) Radikaalit itävaltalaiset katsovatkin, että ainut, mitä markkinatalouden organisoimiseen tarvitaan, on luonnolliset omistusoikeudet eli käytännössä yksilön oikeus omaan ruumiiseensa sekä työnsä hedelmiin (Rothbard 1998, 21–26). Luonnollisten oikeuksien seurauksena markkinoille muodostuu spontaanisti vaihtoa helpottava raha (Rothbard 2009, luku 7). Luonnollisia oikeuksia tarkastellaan tarkemmin tuonnempana.

Itävaltalaisessa ajattelussa ihmisten katsotaan siis vaihtavan tuotteitaan rahaan vain siitä syystä, että he arvostavat vaihtokaupassa jotakin rahamäärää enemmän kuin tuotettaan. Käytännössä rahan arvostus kuitenkin perustuu siihen, että rahan voi myöhemmin vaihtaa lähes mihin tahansa määräänsä vastaavaan hyödykkeeseen. Puhtaan vaihtokaupan sijaan ei tuotteita rahaan vaihdettaessa ajatella konkreettisesti jotakin tiettyä tuotetta vaan kyse on pikemminkin siitä, että vaihdetaan yleiseen vaihdonmahdollisuuteen. (Appelt 2017.) Itävaltalaisessa hintateoriassa hintojen ajatellaankin kuvaavan yksilöiden suunnitelmia ja siten myös välittävän informaatiota näistä

suunnitelmista (Vihanto 1989). Suunnitelmien voi taas arvorationaalisuuden hengessä ajatella olevan johdettavissa yksilöiden arvokkaina pitämistä päämääristä.

Itävaltalaisessa taloustieteessä hinnat nähdään siis keskeisenä suunnitelmien välittäjinä, vaikka yksilöt tietysti hyödyntävän muidenkin instituutioiden välittämää informaatiota suunnitellessaan toimintaansa. Ero uusklassisiin tasapainomalleihin verrattaessa piilee siinä, että niissä kuluttajat ottavat hinnat annattuina kuvauksina muiden toiminnasta ja määrittävät toimintansa hintojen kautta (Vihanto 1989). Tutkielmassa määriteltyjen objektiivisten markkinahintojen taustalla on siis ajatus, että yksilöt peilaavat toimintaansa suhteessa ulkoiseen mittariin. Objektiivisten markkinoiden edellytyksen on siis formaalin rationaalisuuden mukainen ideaalityyppi. Tämä edellyttää, että rahan arvo on vakaa.

Toimijoiden täydellisen formaalin rationaalisuuden oletukseen liittyy kuitenkin joitain ongelmia. Näitä ongelmia on havainnollistettu karrikoimalla, että markkinoilla ei itseasiassa pitäisi tapahtua vaihtoja lainkaan. Oletuksena tällöin on, että yksikään rationaalinen toimija ei halua ostaa osaketta, jonka toinen rationaalinen toimija on valmis myymään. Jos hinnat ovat suhteessa rahaan nähden oikeat, mutta joku silti haluaa vaihtaa esimerkiksi rahaa osakkeisiin, hän todennäköisesti tietää osakkeiden arvon nousevan, jolloin myyjän hinta on liian alhainen. Tällöin myyjän ei siis ole kannattavaa myydä, mikäli joku haluaa ostaa, sillä kaupan toteutuessa hän tietää pyytäneensä osakkeestaan liian vähän suhteessa sen markkina-arvoon. (Thaler 2015, 233)

Itävaltalaisessa ajattelussa rahaan vaihdettaessa on taas formaalin rationaalisuuden sijaan kyse siitä, että yksilö haluaa itselleen jotakin, mitä hän ei omistamallaan hyödykkeellä voi suoraan saada. Aiemmin mainitun mukaisesti rahallisen voiton tavoittelun sijaan, kyse on vaihtamisesta yleiseen vaihdon mahdollisuuteen. Tässä subjektiiviset arvostelmat ja arvorationaalisuuden käsite nousee keskiöön.

Vaikka itävallan koulukunnan näkemyksen voi katsoa intuitiivisesti kuvaavan paremmin yksilönäkökulmaa ja siten subjektiivisia arvostelmia, voidaan kuitenkin ajatella, että yritykset, jotka toimijoina eivät ole yksilöitä, ilmentävät toiminnassaan yksilöitä paremmin formaalin rationaalisuuden ideaalityyppejä. Kustannusten ja voittojen määrällistäminen on keskeinen osa yrityksen hallinnointia. Yritykset myös käyttävät suurta valtaa taloudellisilla markkinoilla. Lisäksi suurilla yrityksillä on myös suuret byrokraattiset koneistot, joka laskevat yrityksen toiminnan kannattavuutta ja tekevät suunnitelmia tulevasta toiminnasta suhteessa rahamittariin. Ongelmistään huolimatta rahaan yhdistetyn formaalin rationaalisuuden ideaalityypin soveltamisen voi siis ajatella sopivan taloustieteelliseen mallinnukseen (Vihanto 2012).

Tutkielmassa rahan katsotaan siis toimivan subjektiivisia arvostelmia hintoihin välittävänä elementtinä. Lisäksi rahan arvon vakaus katsotaan tutkielmassa objektiivisten markkinahintojen edellytykseksi. Ongelmistaan huolimatta tutkielmassa rahaa käsitteellistetään siis neutraalina arvon mittana.

9. Subjektiiviset arvostelmat ja objektiiviset markkinahinnat käsitteinä

Kuten on tuotu ilmi, subjektiivisen arvoteorian ja yleisen yleisten tasapainohintojen välillä on ristiriita. Subjektiivisen arvoteoria ikään kuin kiistää yleisten arvostelmien olemassaolon. Tämä on tutkielman kannalta sikäli hankala tulokulma, että tutkielmassa tarkoituksena on tarkastella subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välistä suhdetta. Subjektiivisessa arvoteoriassa tällaista suhdetta ei ole. Miksi subjektiivinen arvoteoria sitten kuitenkin on valittu yhdeksi tämän tutkielman lähtökohdista?

Tutkielman metodologisten lähtökohtien hengessä käsitteiden merkitys selkiytyy vasta, kun niitä tarkastellaan suhteessa johonkin. Koska subjektiivinen arvoteoria kuvaa subjektiivisten arvostelmia talousteorian viitekehyksessä, mutta sen käsitys hinnoista kuitenkin poikkeaa yleisestä tavasta käsitteellistää hintoja täydellisten markkinoiden kehyksessä, tarjoaa subjektiivinen arvoteoria oivan vastakohtaparin tarkasteltaessa objektiivisia markkinahintoja. Objektiiviset markkinahinnat kuvaavat siis edellä kuvatus kaltaisesti hintoja sellaisessa teoreettisessa tilanteessa, jossa yksilö ei kykene vaikuttamaan yleiseen hinnanmuodostukseen. Vaikka subjektiivinen arvoteoria ei selitä objektiivisten markkinahintojen olemassaoloa, sen avulla voidaan kuitenkin avata objektiivisten markkinahintojen käsitettä.

Koska tutkielmassa on kuitenkin ajatuksena selittää subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välistä suhdetta, on nämä käsitteet tuotava jotenkin yhteen. Tässä luvussa tarkoituksena on avata subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välistä ongelmallista asetelmaa Bergerin ja Luckmannin tiedonsosiologisessa viitekehyksessä.

Bergerin ja Luckmannin tiedonsosiologian keskiössä on ajatus, jossa yhteiskunnallisen rakenteen ajatellaan muodostuvan totunnaisen toiminnan kautta. Lisäksi yhteiskunnallinen rakenne on olemassa ennen yksilöä. Rakenne tulee siis yksilön tietoisuuteen yksilön ulkopuolelta eikä yksilö voi tähän vaikuttaa. Tässä tutkielmassa tällaista rakennetta vastaavat objektiiviset markkinahinnat.

Bergerillä ja Luckmannilla yhteiskunnallinen rakenne välittyy yksilölle niin kutsutussa sosialisatioprosessissa. Sosialisatioprosessissa merkitykselliset toiset välittävät yhteiskunnan rakenteelliset käytännöt toimintansa kautta huollettavilleen. (Berger & Luckmann 1994, 149.) Yksilöt siis toimivat suurelta osin maailmassa, jossa he eivät ole vaikuttaneet heidän toimintaansa vaikuttavaan sosiaaliseen rakenteeseen. Tämä herättää kysymyksiä siitä, kuinka subjektiiviset arvostukset todella yksilön toiminnassa näkyvät. Voidaan helposti ajatella, että suurin osa yksilön toiminnasta ei todella liity hänen arvoihinsa, sillä hän vain toimii niin kuin on oppinut toimimaan. Kyse on siis rutiinista, jonka lähtökohtia yksilö ei välttämättä ole koskaan pohtinut.

Toisaalta ymmärtävän sosiologian hengessä voidaan kuitenkin ajatella, että vasta sellainen yksilöllinen toiminta, johon voidaan liittää jonkinlainen merkitys, on sosiologisesti kiinnostava. Ymmärtävässä sosiologiassa tämä merkitys muodostetaan ideaalityypin kautta, jolloin toiminta tulee ymmärrettäväksi suhteessa ideaalityypiin. Tutkielmassa subjektiivisen arvostelmien osalta tällaisena ideaalityypinä toimii arvorationaalisuus. Arvorationaalisuus onkin subjektiivisen arvoteorian ohella toinen tutkielmassa hyödynnetty kokonaisuus, jonka avulla subjektiivisia arvostelmia on määriteltä. Koska tutkielmassa ei myöskään olla kiinnostutettu arvoista sinänsä, ei periaatteessa ole väliä, mistä arvot ovat lähtöisin, mutta miten subjektiivinen arvoteorian sitten sopii Bergerin ja Luckmannin tiedonsosiologiaan.

Tiedonsosiologian keskeisimmäksi teoreettiseksi kysymykseksi Berger ja Luckmann muotoilevat kysymyksen siitä "miten on mahdollista, että

subjektiiviset merkitykset muuttuvat objektiivisiksi tosiasioiksi” (Berger & Luckmann 1994, 28). Totunnaisen toiminnan korostamisesta huolimatta myös Berger ja Luckmannin katsovat yksilön toiminnan olevan intentionaalista. Toiminnalla on siis jokin kohde. Lisäksi yksilön maailma nähtiin hänen omanaan; yksilöt tuottavat maailmansa ajattelullaan ja toiminnallaan. (Berger & Luckmann 1994, 30–31). Hieman vastaavasti subjektiivisen arvoteorian mukaan yksilön toiminta kertoo hänen arvoistaan (Mises 1953, 46–47).

Tiedonsosiologiassa ajatuksena myös on, että totunnainen toiminta mahdollistaa resurssien keskittämisen merkittäviin päätöksiin (Berger & Luckman 1994, 60–100.) Jos tätä ajatusta yritetään sovittaa subjektiivisen arvoteorian mukaiseen toimintaan, voidaan ajatella, että yksilön toimiessa totunnaisesti hän pitää toimintaansa suhteellisen merkityksettömänä suhteessa todelliseen päämääräänsä. Totunnainen toiminta siis mahdollistaa toiminnan keskittämisen niihin asioihin, joita yksilö todella arvostaa. Kun vielä muistetaan, että subjektiivisessa arvoteoriassa asioiden samanarvoisuus kiistettiin (Hoppe 2009) ja lisäksi teoriassa arvostukset riippuivat aina valitsijasta sekä valittavasta tilanteesta (Harisalo & Miettinen 1997, 104), voidaan ajatella, että sellainen toiminta, joka kenties jossain mielessä on yksilön arvostusten vastaista, on kuitenkin aina vallitsevassa tilanteessa vähäpätöisempää kuin se toiminta, jonka mukaisesti yksilö ajattelee toimivansa.

Tämä tietysti aiheuttaa hankaluuksia sen suhteen, että subjektiivisen arvoteorian mukaisesti vain yksilön toiminnan voi todella ajatella kertovan jotakin hänen arvostelmistaan. Tällöin, vaikka totunnainen toiminta periaatteessa olisi jossain mielessä vähemmän arvokasta suhteessa ajatellun päämäärän mukaiseen toimintaan, se on kuitenkin juuri sitä toimintaa, jonka subjektiivisen arvoteorian hengessä ajatellaan yksilön arvoista kertovan. Jos kuitenkin tarkastellaan subjektiivista arvoteoriaa arvorationaalisuuden kautta, voidaan ajatella, että tarkailtaessa yksilön toimintaa oletettua päämäärää nähden, vain sellainen totunnainen toiminta, joka sotii päämäärää vasten, on irrationaalista.

Sellaisenaan subjektiivinen arvoteoria nojaa kuitenkin erittäin radikaaliin subjektivismiin, jossa vain yksilöiden itsensä ajatellaan olevan kykeneviä määrittämään toimintansa luonnetta. Käytännössä moraalifilosofiassa nojataan niin kutsuttuihin luonnonoikeusteoriaan ja luonnonoikeuksista keskeiseksi katsotaan vapaa omistusoikeus (Rothbard 1998, 35).

Luonnonoikeusteorian kautta subjektiivisessa arvoteoriassa keskitytään nimenomaan vapaan vaihtokaupan oikeuttamiseen. Ajatuksena on, että kun kaksi ihmistä vaihtavat vapaasti omistamiaan hyödykkeitä, molempien voi katsoa arvostavan toisen hyödykettä omaansa enemmän, jolloin vaihto lisää molempien hyödykkeiden arvoa. Ajatuksena on, että hyödykkeiden sijaan vaihdetaan itseasiassa omistusoikeuksia hyödykkeisiin. (Rothbard 1998, 36.)

Subjektiivinen arvoteoria ei siis varsinaisesti pyri kuvaamaan arvonmuodostusta kokonaisvaltaisesti. Se on pikemminkin jonkinlainen pohjateoria, jonka kautta pyritään oikeuttamaan säätelystä vapaata markkinataloutta. Tästä syystä sen yhteen sovittaminen tiedonsosiologiseen viitekehykseen ei ole helppoa. Teorialla on kuitenkin sekä aatehistoriallisia että teoreettisia yhtymäkohtia Bergerin ja Luckamannin tiedonsosiologiaan ja näitä yhtymäkohtia olen pyrkinyt tutkielman alkupuolella tuomaan ilmi. Sellaisenaan subjektiivisen arvoteorian kautta ei kuitenkaan voi selittää subjektiivisten arvostusten ja objektiivisten markkinahintojen välistä suhdetta. Subjektiivisen arvoteorian radikaali subjektivismi kun kiistää yleisten arvostelmien olemassaolon; on vain yksilöitä ja heidän arvostelmiaan.

Tiedonsosiologian hengessä tutkielmassa kuitenkin lähdetään siitä, että yhteiskunnassa on olemassa jokin yleinen rakenne, jota on mahdollista kuvata ja joka vaikuttaa yksilöihin. Tutkielmassa siis oletetaan, että on olemassa jonkinlaisia yleisiä markkinahintoja, jotka kuitenkin periaatteessa muodostuvat yksilöllisten arvostelmien pohjalta. Mitkä siis ovat tutkielman käsitykset subjektiivisista arvostelmista ja objektiivisista markkinahinnoista.

Tutkielmassa subjektiivisten arvostelmien käsitettä on määritelty subjektiivista arvoteoriaa ja arvorationaalisuutta hyödyntäen. Tutkielmassa subjektiivisten arvostelmien käsite tarkoittaa sellaista yksilön toimintaa, jossa yksilö tiedostaa tavoittelevansa jotakin arvokasta päämäärää ja suhteuttaa toimintaansa tuota päämäärää vasten. Subjektiiviset arvostelmat ovat siis tutkielmassa yksilön toimintavalintoja arvokkaana pidetyn päämäärän saavuttamiseksi.

Objektiivisia markkinahintoja taas on käsitteellistetty täydellisen kilpailtujen markkinoiden avulla siten, että objektiivisten markkinahintojen ajatellaan olevan kuvauksia kysynnän ja tarjonnan suhteesta täydellisen kilpailtujen markkinoiden tilanteessa, kun kuluttajat ja tuottajat käyttäytyvät formaalin rationaalisesti. Koska objektiivisia markkinahintoja on avattu hieman vähemmän, selvennetään vielä hieman edellistä määritelmää.

Yleinen selitys tuotteiden hinnoille nojaa kysynnän ja tarjonnan lakiin. Tämä tarkoittaa, että, mitä kysytympi tuote on suhteessa sen tarjontaan, sen korkeammaksi tuotteen hinta muodostuu. Mikäli siis tuotteen valmistuskustannukset ovat matalammat kuin siitä saatava hinta, markkinoille tulee lisää tarjontaa, kunnes hinta on asettunut tasapainoon, jossa kukaan ei halua tuottaa hyödykettä vallitsevasta poikkeavalla hinnalla. Tutkielmassa on pyritty tuomaan ilmi tämän selitysmallin teoreettisia lähtökohtia. Käytännössä kysynnän ja tarjonnan lain toiminta edellyttää ainakin jonkinlaista formaalin rationaalisuuden ideaalityyppiä; markkinoilla on oltava tuottajia ja kuluttajia, jotka suhteuttavat toimintaansa hintoihin nähden.

Koska tutkielmassa objektiivisia markkinahintoja käsitteellistetään täydellisten markkinoiden kautta, edellyttää subjektiivisten arvostelmien tarkastelu formaalin rationaalisuuden huomioimista. Tarkemmin sanottua subjektiivisten arvostelmien on oltava formaalin rationaalisuuden mukaisesti määrillistettävissä hinnoissa käytetyn arvon mediaanin eli rahan kautta.

Subjektiivisten arvostelmien välittymisessä objektiivisiin markkinahintoihin on

keskiössä siis formaalin rationaalisuuden ideaalityyppi. Seuraavassa formaalin rationaalisuuden merkitystä avataan vielä Pierre Bourdieun kenttäteoriaa hyödyntämällä.

10. Formaali rationaalisuus kenttäteorian valossa

Kun tutkielman keskeisimmät käsitteet on nyt määritelty, voidaan siirtyä varsinaisen tutkimuskysymyksen pariin. Tutkielman tutkimuskysymykseksi määriteltiin kysymys siitä, millaisin ehdoin subjektiiviset arvostelmat voivat objektiivisiin markkinahintoihin välittyä. Tällaiseksi ehdoksi on tutkielman kuluessa muotoutunut formaalin rationaalisuuden mukainen toiminta.

Sosiologiassa formaalin rationaalisuuden onkin perinteisesti katsottu toimivan eräänlaisena kehyksenä, jonka kautta yksilöt pääsevät osaksi modernia talousjärjestelmää. Tämä on myös tämän luvun lähtökohta. Lisäksi formaali rationaalisuus toimii luvussa seemisenä tekijänä, joka kytkee luvussa esitellyn kenttäteorian tutkielman teoreettiseen viitekehykseen. Sellaisenaan luku on tärkeä pohjustettaessa vastausta tutkimuskysymykseen.

Pierre Bourdieun kenttäteoria kumpuaa huomioista, joita hän teki tutkiessaan maanviljelijöitä 1960-luvun Algeriassa (Swedberg 2011). Bourdieu huomasi, että niissä Algerian eteläosissa, joissa vallitsi vielä perinteinen maanviljelystalous, noin 75 % ilmoitti kyselyissä tekevänsä työtä ja vain noin 6 % viljelijöistä näki itsensä työttömänä. Sen sijaan ”kehittyneemmän” pohjoisen alueella maanviljelijät olivat jo sisäistäneet kapitalistisen tavan suhtautua työhön ja lähes 50 % ilmoitti itsensä työttömäksi. (Swedberg 2011.) Samalla Bourdieu teki huomioita rahan ja arvon suhteesta. Hän oli kiinnostunut siitä, miten rahan kautta tarjoutuva mahdollisuus abstraktiin vaihtoon muuttaa myös suhtautumista aikaan. Bourdieun huomiot koskivat seikkaa, jossa maanviljelijöiden viljellessä itselleen he tietävät, mitä he työllään saavat. Jos vilja taas on lähtökohtaisesti tarkoitus myydä, työn tulos on hahmotettava abstraktimmin, mikä vaikuttaa myös tulevaisuuteen suhtautumiseen. (Bourdieu 1963.)

Huomio on tutkielman kannalta sikäli kiinnostava, että Bourdieu yhdistää sen formaaliin rationaalisuuteen. Ajatuksena on, että kyetäkseen toimimaan markkinoiden kentällä maanviljelijöiden on opittava formaalin rationaalisuuden logiikka, ja sisäistäessään formaalin rationaalisuuden alkavat he tarkastella toimintaansa suhteessa ulkoiseen mittariin. (Swedberg 2011.) Kenttäteorian osalta keskeistä on, että markkinoiden kentälle siirryttäessä yksilöiden väliset valtasuhteet määritellään uudella tavalla ja uudet suhteet alkavat määritellä yksilöiden tapaa toimia (Fourcade & Healy 2008). Käytännössä yksilöiden on markkinoilla toimiakseen käsitteellistettävä omia arvostelmiaan markkinoiden edellyttämällä tavalla. Tässä tapauksessa vain sellainen työ on merkityksellistä, josta maksetaan palkkaa. Lisäksi palkkatyössä arvo määrittyy tavallisesti siihen käytetyn ajan mukaan, mikä vaikuttaa yksilöiden aikakäsitykseen.

Yleisesti Bourdieun kenttäteorian ajatuksena on, että sosiaalinen maailma voidaan jakaa omalokisiin alueisiin, joille pääsy edellyttää kentän sääntöjen tuntemusta ja näiden sääntöjen mukana pelaamista. Keskeistä on jo kentällä toimivien pyrkimys säilyttää oma sosiaalinen asemansa kentällä. Kentällä toimivat pyrkivät siis määrittelemään kentän säännöt itselleen edullisiksi. (Bourdieu 1985.)

On kuitenkin huomioitava, että kyseessä on rakenteellinen ilmiö, eikä yksilöiden välttämättä tarvitse itse olla tietoisia toiminnastaan. (Bourdieu 1985.) Tiedonsosiologisessa viitekehyksen mukaisesti formaali rationaalisuus ikään kuin totunnaistuu osaksi yksilön toimintaa, jossa se ilmenee osana hänen habitustaan. Bourdieun teorioissa rakenteen vaikutusta yksilön käyttäytymiseen havainnollistetaan juuri habitus käsitteen avulla. Käytännössä habitus kuvaa yksilön kokemusmaailman vaikutusta hänen olemukseensa ja käyttäytymiseensä. (Bourdieu 1984, 169–172.)

Sellaisenaan habitus ajatuksen juuret löytyvät marxilaisesta teoriasta, jonka mukaan sosiaalisen maailman perustana toimii inhimillinen toiminta ja

päällysrakenteena tuosta toiminnasta muodostuva maailma. Ajatuksena on, että yksilöt toimivat luokka-asemansa mukaisella tavalla, jolloin he samalla tuottavat ja uudistavat sosiaalista maailmaa, jossa he elävät. (Bourdieu 1984, 466–468.)

Tältä osin Bourdieun teorialla on yhtymäkohtia tiedonsosiologiaan. Tiedonsosiologiassa kun on perinteisesti hyödynnetty Marxilta lainattua perusta–päällysrakenne -jaottelua (Berger & Luckman 1994, 16). Perusta–päällysrakenne -jaottelun taustalla on oletus, jossa yksilöiden aseman sosiaalisessa työnjaossa katsotaan määrittävän heidän tietoisuuttaan. Bergerillä ja Luckmannilla kyse on siitä, että huoltajat siirtävät omaa kokemusmaailmaansa huollettavilleen. Yksinkertaistetusti ajatuksena on, että vanhempien tausta vaikuttaa lasten käsityksiin maailmasta. Tiedonsosiologiassa oletetaankin, että tieto ja todellisuus kytkeytyvät yhteiskunnallisiin asemiin (Berger & Luckmann 1994, 12).

Bourdieu käsitteellistää sosiaalisen maailman uusintamista Bergeriä ja Luckmannia enemmän Marxilta lähtöisin olevien ajatusten kautta. Bourdieu esimerkiksi käyttää teorioissaan symbolisen väkivallan käsitettä, joka on mahdollista yhdistää Marxilta lähtöisin olevaan väärän tietoisuuden käsitteeseen. Sellaisenaan väärällä tietoisuudella tarkoitetaan sitä luokka-aseman mukaista totunnaista toimintaa, jonka kautta työväenluokkaiset yksilöt uusintavat heille epäedullista sosiaalista hierarkiaa. Bourdieulla taas symbolinen väkivalta kuvaa sitä prosessia, jossa yksilöt toimivat kyseenalaistamatta vallitsevaa järjestystä nauttien samalla sen eduista. (Roos & Rotkirch 2003.) (Bourdieu 1985.) Symbolisessa väkivallassa on siis kyse eräänlaisesta totunnaista toiminnasta, jonka kautta yksilöt säilyttävät sosiaalisen asemansa.

Tiedonsosiologian hengessä voidaan ajatella, että kun yksilö oppii, että raha on arvokasta, hän samalla alkaa peilata toimintaansa sitä vasten. Hän siis sosiaalistuu formaalin rationaalisuuden mukaiseen toimintaan. Samalla hän

uusintaa taloudellisen ja sosiaalisen hierarkian rakennetta.

Bourdieu oli yleisemminkin erityisen kiinnostunut juuri niistä toiminnan tavoista, joiden kautta sosiaalista hierarkiaa toiminnassa ilmennetään. Keskeisenä elementtinä tässä toimii kulutus. Vastoin subjektiivisen arvoteorian käsitystä yksilöllisesti mausta Bourdieulle kuluttamisessa ei varsinaisesti ole kysymys yksilön arvostelmista, vaan sosiaalisen aseman osoittamisesta suhteessa muihin. Tällainen lähestymistapa onkin ollut perinteistä sosiologiassa. Klassikoista esimerkiksi Simmel on esittänyt, kuinka muodin avulla yksilöt paitsi erottautuvat muista myös liittyvät osaksi jotakin sosiaalista ryhmää (Simmel 2005, 100–104).

Jos näitä ajatuksia yksilön ja rakenteen välisestä suhteesta sovitetaan tutkielman kysymyksenasetteluun sekä tiedonsosiologiaan yleisesti, voidaan ajatella, että se valintakehikko, jossa yksilö valitsee, on välittynyt hänelle sosialisatiossa. Yksilö ei siis valitse kaikista mahdollista vaihtoehtoista, vaan hänen asemansa sosiaalisessa hierarkiassa vaikuttaa hänen makuunsa. Jos tämä yhdistetään subjektiiviseen arvoteorian mukaiseen valintaan, jossa yksilön ajateltiin itse kulloisessakin tilanteessa tietävän, mikä hänelle sopii parhaiten, voidaan ajatella, että yksilöiden valinnat ovat aina järjellisiä sitä sosiaalista maailmaa vasten, jossa he elävät. Vaikka yksilöiden toiminnan voisi esimerkiksi luokkana katsoa olevan jonkinlaisen “väärän tietoisuuden” alaista toimintaa, subjektiivisen arvoteorian hengessä heillä on kuitenkin yksilöinä paras informaatio siitä, kuinka heidän sosiaalisessa maailmassaan on syytä toimia.

Kuten on tuotu ilmi, tutkielmassa markkinahintojen välittyminen hintoihin edellyttää formaalin rationaalisuuden ideaalityyppiä. Markkinahintojen muodostumisen kannalta kenttäteoria onkin sikäli kiinnostava, että sen kautta on mahdollista tarkastella niitä sääntöjä, joiden puitteissa subjektiiviset arvostelmat markkinoiden kentällä hintoihin välittyvät.

Kenttäteorian hengessä markkinoiden kentällä jo toimivat pyrkivät säilyttämään vallitsevan asemansa arvostelmien määrittäjänä ja mahdollisesti parantamaan sitä. Jos subjektiivisten arvostelmien välittymistä markkinahintoihin siis tarkastellaan kenttäteorian hengessä kentälle tulon kautta, huomataan, että markkinoille pääsyn keskiössä on toiminta, joka parantaa markkinoilla jo ennestään olevien asemaa. Käytännössä markkinoille tulon edellytyksenä kun on palkkatyöläisen kyky tuottaa palkan maksajalle arvonlisää. Myös velkoja–velallinen -suhteessa velallisen edellytetään koron kautta olevan kykenevä lisäämään velkojan omaisuuden arvoa. Markkinoille pääsy edellyttää siis paitsi markkinoiden sääntöjen tuntemusta, myös osallistumista markkinoilla jo toimivien asemien parantamiseen.

Edellä sanotusta seuraa, että markkinoille tulijoiden on huomattavan hankala nousta sellaisiin asemiin, joissa he voisivat käyttää määräävää markkina-asemaa hyväkseen ja vaikuttaa yleiseen arvonmuodostukseen. Hinnat siis heijastelevat yksilöiden subjektiivisia arvostelmia hyvin valikoiden.

Subjektiivisten arvostelmien suhde objektiivisten markkinahintoihin ei siis ole yksilöiden välillä vakio, vaan toisten yksilöiden arvostelmat vaikuttavat objektiivisiin markkinahintoihin huomattavasti enemmän kuin toisten. Kysynnän ja tarjonnan mukaisesti, mitä enemmän kulutat, sitä kysytympää tuotteesta tulee ja sitä enemmän tulet vaikuttaneeksi hintoihin. Lisäksi subjektiivisten arvostelmien välittymisen ehtona on formaalin rationaalisuuden sisäistäminen niin, että valintoja peilataan ulkoiseen mittariin. Yksilön on markkinoille päästäkseen kyettävä suhteuttamaan toimintaansa rahaan nähden.

Edellä sanotusta seuraa muutamia ongelmia markkinatalouden oikeutukselle sikäli kun markkinatalouden oikeuttamiseen käytetään utilitarismia. Utilitarismin sijaan markkinataloutta on kuitenkin oikeutettu myös subjektiivisen arvoteorian kautta.

Seuraavassa luvussa tarkoituksena onkin esitellä niitä ongelmia, joita seuraa,

mikäli hinnat muodostuvat markkinoilla jo toimivien henkilöiden subjektiivisten arvostelmia painottaen.

11. Utilitarismi, luonnonoikeusteoria ja subjektiivinen arvoteoria

Tähän mennessä tutkielmassa on käsitelty lähinnä tutkielman aiheesta ja tutkimuskysymyksestä esille nousseita käsitteitä. Tutkielmassa on siis katsottu ikään kuin sisäänpäin. Tämän luvun tarkoituksena on suhteuttaa tutkielman aihetta ja tutkimuskysymystä osaksi laajempaa kokonaisuutta.

Käytännössä luvussa peilataan tutkielmassa esille nousseiden huomioiden suhdetta muutamaan markkinataloudellista järjestelmää oikeuttamaan käytettyyn moraalifilosofiaan. Luvun tarkoituksena onkin avata tutkielmassa esitettyjen teoreettisten muotoilujen suhdetta siihen, miten markkinatalouden moraalifilosofiset perusteet oikein toteutuvat. Tutkielman näkökulmia peilataan siis utilitarismiin ja luonnonoikeusteoriaan. Lisäksi luvussa selkiytetään niitä ehtoja, joiden kautta subjektiiviset arvostelmat voivat objektiivisiin markkinahintoihin välittyä.

Luvun keskeisenä teemana on utilitarismi markkinatalouden oikeuttajana. Utilitarismia voidaankin pitää yhtenä markkinatalouden moraalifilosofisena lähtökohtana. Myös taloustieteessä, ja erityisesti hyvinvoinnintaloustieteessä, utilitarismia pidetään tärkeänä taustafilosofiana (Mäkinen 2004, 9). Utilitarismi on myös nähty hallitsevana koulukuntana talousfilosofian saralla (Sen 2000, 32).

Utilitarismin lisäksi markkinataloutta on kuitenkin oikeutettu myös toisen moraalifilosofiaan, niin sanottuun luonnonoikeusteorian, kautta. Tutkielman metodologisen tavan mukaisesti, luvussa käsitteitä on tarkoitus tehdä ymmärrettäväksi vastakohtaparien avulla. Lisäksi, kuten aiemmin mainittiin, subjektiivinen arvoteoria on itävallan koulukunnan kautta johdettavissa luonnonoikeusteoriasta. Tässä luvussa semiisenä tekijänä toimikin

subjektiivinen arvoteoria. Ennen luonnonoikeusteorian ja subjektiivisen arvoteorian suhteen avaamasti tarkastellaan kuitenkin vielä hieman utilitarismia.

Utilitaristisen moraalifilosofian lähtökohtana on ajatus, jonka mukaan moraalinen teko on sellainen, joka lisää kokonaisuuden hyvinvointia. Käytännössä tämä tarkoittaa, että myös sellainen teko, joka aiheuttaa kärsimystä, voi olla oikein, mikäli hyvinvointi on yleisesti lisääntynyt. Kokonaisuuden hyvinvoinnin korostamisesta huolimatta klassisen utilitarismin piirissä on nähty, että yksilön henkilökohtainen onnellisuuden tavoittelu toimii perusteluna utilitarismille. Vain se, että ihmiset tavoittelevat jotakin, kertoo siitä, että jokin todella on tavoittelemisen arvoista. Kun siis jokaiselle yksilölle hänen oma onnellisuutensa on hyvää, yleinen onnellisuus on hyvää ihmisten kokonaisuudelle. (Mill 2000, 56.)

Onnellisuus sellaisenaan ei kuitenkaan toimi utilitarismin perustana. John Stuart Millin kuuluisan kannan mukaan onkin ”parempi olla onneton Sokrates kuin onnellinen sika”. (Mill 2000, 18–21.) Pelkkä onnellisuus ei siis ole utilitarismissa tärkeää, vaan kyse on yleisemmän hyödyn maksimoinnista. Se, mitä tämä hyöty on, on vaikeasti määriteltävissä ja tässä mielessä utilitarismi on ongelmallinen moraalifilosofia. Hyvinvoinnin mittaaminen objektiivisesti kun on käytännössä mahdotonta.

Perinteinen utilitaristinen kriteeri sivuutettiin hyvinvoinnintaloustieteestä 1930-luvulla, jolloin ajatus henkilöiden välisten hyötyjen vertailemisen mahdollisuudesta kyseenalaistettiin (Sen 2000, 60–61). Sittemmin utilitarismiin turvataessa onkin korostettu niin kutsuttua pareto-parannuksen käsitettä. Pareto-parannuksesta on kyse silloin, kun hyvinvointi lisääntyy niin, ettei kenenkään asema samalla huonone. Jos siis kenenkään asemaa ei voida parantaa huonontamalla samalla jonkun muun asemaa, kyseessä on pareto-tehokas tilanne. Vaikka tämä on periaatteessa helppo ja käytännöllinen lähtökohta arvioitaessa toimintaa suhteessa utilitarismiin, siihen kuitenkin

sisältyy monia ongelmia. Pareto-tehokkuuden käsitettä on esimerkiksi kritisoitu sen tavasta ottaa alkuasetelma annettuna. Hyödykkeiden kohdentaminen niin, että yksi tai muutama yksilö saa kaiken, onkin talousteoreettisessa mielessä pareto-tehokas. Kenelläkään kun ei ole tällöin omistajalle mitään annettavaa. Pareto-tehokkuutta onkin kritisoitu siitä, että pareto-tehokas tilanne ei vastaa kovin hyvin käsitystä oikeudenmukaisuudesta. (Rawls 1988, 50–52.)

Pareto-tehokkuutta käytetään myös usein arvioitaessa ihmisten hyvinvoinnin lisääntymistä rahavälitteisesti. Vaikka taloustieteessä yleisesti kiistetään hyödyn ja rahan yhteys, usein kuitenkin sellaista tilannetta, jossa kenenkään tulot eivät laske, mutta joidenkin tulot nousevat, pidetään pareto-parannuksena. Vaikka rahaa tarkasteltaessa lähtökohta voi olla periaatteessa hyväksyttävä, on sen ongelmat ilmeiset suhteessa paitsi tämän tutkielman näkökulmaan, niin etenkin suhteessa perinteiseen utilitarismiin. Paitsi, että tuloja tarkasteltaessa hyvinvointia tarkastellaan hyvin valikoiden, vielä tärkeämpää on, että tapa sulkee varattomien hyvinvoinnin kokonaan ulos tarkastelusta.

Voidaan ajatella, että pareto-tehokkuuden korostamisessa on kyse formaalin rationaalisuuden korostamisesta. On kuitenkin hyvä huomata, että formaalin rationaalisuuden kautta on mahdollista tarkastella mitä tahansa toimintaa, jota mitataan suhteessa johonkin yleiseen mittariin. Formaali rationaalisuus kun on periaatteessa läsnä kaikessa sellaisessa arvioinnissa, jossa toimintaa tarkastellaan suhteessa johonkin yleiseen mittariin. Esimerkiksi edustuksellisessa demokratiassa toiminta, jossa ehdokkaan tarkoituksena on kerätä mahdollisimman paljon ääniä, on formaalin rationaalista.

Yleisesti yhteiskuntapolitiikkaa harjoitettaessa päätösten tueksi on kuitenkin hyvä olla jotain informaatiota siitä, mitä ihmiset yleisesti haluavat. Ilman tätä ei voida mitenkään arvioida yhteiskunnan onnistumista suhteessa yleiseen etuun. Markkinamekanismin kautta voikin tarkastella hyvin monenlaisten "hintojen" muodostumista ja onkin tarkasteltu. Lisäksi, kuten tutkielmassa on tuotu ilmi,

formaali rationaalisuus voi myös vastata subjektiivisia arvostelmia. Formaalin rationaalisuuden kritiikissä keskeistä onkin mittarin ja päämäärän välinen suhde.

Jos nyt sitten formaalia rationaalisuutta peilataan utilitaristiseen päämäärään markkinatalouden kontekstissa, tutkielman näkökulmasta keskeisimmäksi ongelmaksi muodostuvat niiden subjektien arvostelmat, joilla ei ole pääsyä arvon mittana toimivaan rahaan. Tähän kun lisätään ajatus siitä, että markkinoilla jo toimivat suojelevat asemiaan ja markkinoille päästääkseen subjektien on kyettävä parantamaan markkinoilla jo olevien asemaa, tulee selväksi, että hinnanmuodostus markkinoilla on itseasiassa hyvin valikoitunutta. Päästääkseen markkinoille yksilöiden on osallistuttava sellaiseen tuotantoon, jota markkinoilla jo toimivat pitävät arvokkaana. Lisäksi, mitä enemmän varallisuutta yksilöllä on, sitä suurempi on hänen markkinavoimansa.

Pareto-tehokkuuden hyväksymisen lisäksi kapitalistista markkinataloutta onkin oikeutettu myös subjektiivisen arvoteorian avulla. Kuten tuotiin ilmi utilitarismin ongelmana pidetään yleisesti hyödyn mittaamisen vaikeutta. Subjektiivisessa arvoteoriassa tämä on kierretty lähestymällä hyötyä yksilönäkökulmasta käsin. Koska ihmisten toiminta kertoo heidän arvoistaan, vapaa vaihtokauppa on keino lisätä ihmisten hyvinvointia, sillä vapaassa vaihtokaupassa yksilöiden voidaan katsoa arvostaneensa saamaansa tuotetta antamaansa enemmän. Vapaa vaihtokauppa on tässä näkökulmassa oiva tapa lisätä hyvinvointia ilman, että sitä tarvitsee mitata. Vaihtokauppa tosin edellyttää jotakin vaihdettavaa.

Kuten mainittiin, subjektiivisen arvoteorian juuret ovat luonnonoikeusteoriassa. Luonnonoikeusteoria taas on yksi klassisen liberalismiin keskeisistä lähtökohdista. Ajatuksena siinä on, että yksilöillä on joitain luovuttamattomia oikeuksia, joiden kautta yhteiskuntaa sitten oikeutetaan. Näistä oikeuksista keskeisimpiä ovat yksilön vapaudet, kuten vapaus orjuudesta sekä yksilön

vapaus käydä kauppaa. Käytännössä luonnonoikeusteoriaa käytetään usein oikeuttamaan vapaata vaihtokauppaa. Sellaisenaan luonnonoikeusteoria nousi takaisin yhteyskuntafilosofiaan 1900-luvun loppupuolella erityisesti Robert Nozickin vaikutuksesta. Nozick pyrki osoittamaan, että luonnollisten oikeuksien turvaamisen kautta valtiosta muodostuu välttämättä ”hyvä” (Nozick 1974).

Tämän tutkielman kannalta luonnonoikeusteorian kiinnostavin lähtökohta koskee omaisuuden oikeuttamista. Luonnonoikeusteoriassa omaisuus nimittäin oikeutetaan työn kautta. Vaikka ajatus omaisuuden oikeuttamisesta työn kautta on vanha, se ei ole kadonnut subjektiivisen arvoteorian myötä mihinkään. Vaikka subjektiivinen arvoteoria syrjäytti niin kutsutun työnarvoteorian, jossa arvon perustaksi katsotaan työ, subjektiivisen arvoteorian kehittäjät ovat kuitenkin käyttäneet työtä oikeuttaessaan omaisuutta. Miten omaisuus ja työ sitten luonnonoikeusteoriassa tuodaan yhteen.

Libertaarien itävaltalaisien parissa ajatus etenee seuraavalla tavalla. Ensinnäkin yksilön työstäessä omistamatonta maata, hänen toimintansa osoittaa, että toiminnan kohde on hänelle hyödyke. Yksilö siis osoittaa saavuttavansa hyötyä ottamalla haltuun toimintansa kohteena olevan resurssin. Koska kukaan muu ei ole kokenut yksilön hyödyntämää resurssia tarpeelliseksi, eli kukaan ei ole pyrkinyt työstämään vapaana olevaa resurssia, resurssin haltuunotto ei huononna kenenkään muun tilannetta. Jos nimittäin joku olisi pitänyt resurssia arvokkaana, hän olisi luonnollisesti ottanut resurssin haltuunsa. Koska muut eivät kuitenkaan ole näin tehneet, heidän voidaan sanoa olleen välinpitämättömiä resurssin suhteen. Näin ollen he eivät myöskään ole hävinneet mitään resurssin haltuunoton myötä. (Hoppe 2009). Edellä sanotusta voi löytää perusteita sille, miksi subjektiivisen arvoteorian parissa yksilön toiminnan katsotaan kertovan hänen arvoistaan.

Sellaisenaan omaisuuden oikeuttamisella työn kautta on pitkät perinteet. John Locke muotoili vastaavan perustelun jo 1600-luvulla (Locke 2015, 11). Nykyisin

tällainen oikeutus on tietysti siinä mielessä ongelmallinen, että omistamatonta maata ei ole käytännössä olemassa. Tästä huolimatta työ on yhä se "oikea" keino hankkia omaisuutta. Lisäksi työllisyys on yksi keskeisimmistä talouden tilaa kuvaavista mittareista. Sitä käytetään myös yleisesti talouspolitiikan tehokkuutta arvioitaessa.

Subjektiiivisen arvoteorian sijaan nykyisillä kapitalistisilla markkinoilla työn ja hintojen suhde onkin paljon keskeisempi kuin subjektiiivisten arvostelmien ja hintojen. Työ on keino hankkia rahaa eivätkä arvostukset välity hintoihin ilman mahdollisuutta kulutukseen.

Yhteenvedona voidaan sanoa, että kapitaliset markkinat eivät toimi utilitarististen ihanteiden mukaisesti. Näin siitä syystä, että subjektien mahdollisuus vaikuttaa tuotantoon ei ole tasainen. Hinnat ja sitä kautta tuotanto eivät siis muodostu yleisen hyödyn periaatteiden mukaisesti.

Subjektiiivisesta arvoteoriasta johdettu ratkaisu, jossa painotetaan yksilöiden vapaata vaihtokauppaa hyödyn lisäämisen perustana, ei myöskään toimi tehokkaasti tilanteessa, jossa yksilöt eivät voi hankkia omaisuutta vapaasti. Vallitsevassa todellisuudessa omaisuuden perustana kun toimii käytännössä palkkatyö. Toki omaisuutta on mahdollista hankkia myös muilla keinoin, mutta keskeistä tässä on jokatapauksessa kenttäteorian yhteydessä esille tuotu huomio, jossa markkinoille pääsy edellyttää markkinoilla jo ennestään valtaa käyttävien asemien parantamista. Markkinoille päästäkseen yksilön on kyettävä tuottamaan arvonlisää. Päästäkseen osaksi kapitalistista markkinatalousjärjestelmää yksilöiden on siis ensin toimittava muiden arvostelmien mukaisella tavalla. Käytännössä yksilöiden on myös useimmissa maailman valtioissa toimittava näin turvatakseen toimeentulonsa. Vapaasti työstettävää maata kun ei maailmasta juuri löydy.

Subjektiiivisten arvostelmien objektiivisiin markkinahintoihin välittymisen ehdoksi voidaan siis katsoa palkkatyö tai vastaava markkinoilla valtaa

käyttävien yksilöiden toiveiden mukainen toimita. Yksilön on kyettävä muuttamaan toimintansa rahaksi, jotta hänen arvostelmansa voisivat välittyä hintoihin.

Aiemmin mainitun rahan ohella työ on noussut tässä luvussa tekijäksi, jonka kautta subjektiiviset arvostelmat voivat objektiivisiin markkinahintoihin välittyä. Tarkemmin työ ja maa toimivat omaisuuden ja siten vaihdon edellytyksinä. Ilman rahaan vaihdettavaa työtä tai omaisuutta, yksilö ei voi osallistua hinnan muodostukseen. Seuraavassa luvussa työn, maan ja rahan roolia subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välittymisen ehtoina avataan vielä Karl Polanyin teorioiden valossa.

12. Tutkimuskysymys uuden taloussosiologian valossa

Vaikka tutkielmassa on käsitelty taloustiedettä sosiologisessa viitekehyksessä, moderniin taloussosiologiaan on viitattu melko vähän. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö uuden taloussosiologian (new economic sociology) mukaiset katsantokannat olisi tutkielman kannalta relevantteja. Tämän luvun tarkoituksena onkin tuoda tutkielman kysymyksenasettelua lähemmäksi uutta taloussosiologiaa. Siltana tässä toimii Karl Polanyin muotoilema ajatus fiktiivisistä hyödykkeistä.

Edellisessä luvussa tuotiin ilmi, että työ on keskeinen elementti kapitalistisen markkinatalouden arvonmuodostuksessa. Tutkimuskysymyksenä toimivaan kysymykseen siitä, millä ehdoin subjektiiviset arvostelman voivat markkinahintoihin välittyä, yhdeksi keskeiseksi ehdoksi voidaankin katsoa subjektin kyky tehdä palkkatyötä. Kuitenkin, vaikka työ on jonkinlainen markkinahyödyke, sen lähteenä toimiva subjekti ei sitä ole. Työ ei myöskään sellaisenaan ole markkinoilla arvokasta, vaan sen synnyttämällä hyödykkeellä on oltava markkinoilla kysyntää.

Sellaisenaan työtä onkin pidetty maan ja rahan ohella niin sanottuna fiktiivisenä hyödykkeinä. Fiktiivinen hyödyke tai kuvitteellinen hyödyke on Karl Polanyi luoma termi hyödykkeille, joita vapaat markkinat eivät voi tuottaa. Käytännössä Polanyi kuvaa fiktiivisen hyödykkeen käsitteellä ristiriitaa, joka muodostuu, kun asioita, joita ei niiden erityisen luonteensa vuoksi tulisi käsitellä markkinahyödykkeinä, kuitenkin niinä käsitellään. Esimerkiksi työ on osa yleistä inhimillistä toimintaa, joka markkinoilla kuitenkin saa huomattavan kapean roolin. Polanyilla fiktiivisten hyödykkeiden markkinaistuminen saakin aikaan vastareaktion, jossa yhteiskunta alkaa vastustaa markkinoiden alan laajentumista. (Polanyi 2009, 129–141.)

Subjektiiivisten arvostelmien välittyminen objektiivisiin markkinahintoihin edellyttää siis palkkatyön olemassaoloa tai vähintäänkin sitä, että joku on valmis maksamaan yksilön tarjoamista palveluista. Polanyin huomioimaa vastareaktiota markkinoiden laajentumiseen voidaankin havainnoillistaa esimerkiksi sellaisen tilanteen avulla, jossa työmarkkinoiden alaa halutaan laajennettavan alentamalla palkkoja. Teoreettisena oletuksen usein on, että työn hinnan alentamisen seurauksena yhä useampi katsoo, että työn ostaminen on kannattavaa, minkä seurauksena työllisyys nousee. Palkkojen heikentäminen kuitenkin samalla huonontaa työtä jo ennen palkan alennusta tehneiden asemaa ja voi aiheuttaa näin esimerkiksi lakkoilua. Työn käsitteleminen puhtaasti markkinahyödykkeenä ei siis ole yhtä yksinkertaista kuin raaka-aineiden.

Ylesemmin fiktiiviset hyödykkeet liittyvät erääseen toiseen Polanyin ajatukseen nimittäin ajatukseen talouden ja muun yhteiskuntaelämän uppoutuneisuudesta. Polanyin termeistä juuri uppoutuneisuus on noussut uuden taloussosiologian keskiöön. Polanyille uppoutuneisuuden käsite kuvasi perinteistä yhteiskuntaelämää, jossa fiktiivisiä hyödykkeitä ei ollut vielä syntynyt ja taloudellinen toiminta oli osa muuta yhteiskuntaelämää. (Polany 2009, 93–128.) Moderneissa yhteiskunnissa talous on kuitenkin muotoutunut omalakisiksi instituutiokseen ja taloudellisen toiminnan logiikka on erkaantunut omaksi toiminnan tyyppikseen. Talouden sfäärin laajentuessa myös maa, raha ja työ on vähitellen yritetty sulauttaa taloudellisen toimintalogiikan piiriin. Koska nämä kolme hyödykettä eivät kuitenkaan ole tuotettavissa tavallisten hyödykkeiden tapaan, niiden käsitteleminen normaalien hyödykkeiden tapaan aiheuttaa ongelmia, joihin yhteiskunta sitten pyrkii vastaamaan. (Polanyi 2009, 129–141.)

Uudessa taloussosiologiassa uppoutuneisuus -käsitettä käytetään hieman alkuperäisestä poikkeavalla tavalla. Uuden taloussosiologian keskiössä on ajatus, että myös moderneissa yhteiskunnissa talous on yhtälailla uppoutunut osaksi yleistä yhteiskunnallista toimintaa. Lähtökohtana uudessa

taloussosiologiassa onkin, että taloudellisen toiminnan tarkastelu irrallisena ja omalakisena inhimillisenä toimintana ei kuvaa kovin hyvin todellisuutta. (Storr & Langrill 2015)

Sellaisenaan uppoutuneisuus on uudessa taloussosiologiassa usein eräänlainen teoriakehys tai ajatusmalli, johon erilaisia näkökulmia peilataan. Esimerkiksi tämän tutkielman kannalta kiinnostavaa Vivian Zelizerin teoriaa puhtaasti inhimillisten suhteiden ja taloudellisten suhteiden välisestä dynamiikasta on peilattu uppoutuneisuuden käsitteeseen. (Steiner 2012.) Kuvaavaa on, että Zelizer suhteuttaa myös hänelle läheistä relationaalista taloussosiologiaa juuri uppoutuneisuuteen ja sitä kautta yleisesti uuteen taloussosiologiaan (Zelizer 2012).

Tämän tutkielman kannalta relationaalinen taloussosiologia on sikäli kiinnostava, että se nostaa esiin yksilöiden tavan arvottaa rahaa keskenään eri tavalla. Lisäksi yksilö antavat myös itse rahalle erilaisia rooleja sen mukaan, mistä ja miten raha on saatu. Perinteisesti esimerkiksi vaimojen tuloja on korvamerkitty erilaisiin menoihin kuin aviomiesten. Rahan arvo ei siis ole riippumaton yksilöstä ja yksilöt myös suhtautuvat eri tavalla rahaan riippuen sen lähteestä. (Zelizer 2012.) Tämä saa tietysti aikaan sen, että toiminnan luonteen arvioiminen puhtaasti rahan kautta on hankalaa.

Uuden taloussosiologian parista löytyy siis näkökulmia, joita on helppo hyödyntää pohdittaessa tämän tutkielman kysymyksenasettelua. Sinänsä tämä ei ole yllättävää ottaen huomioon uppoutuneisuuden, fiktiivisten hyödykkeiden ja uudentaloussosiologian välisen suhteen. Juuri maa, työ ja raha ovat ne keskeiset pisteet, joiden kautta subjektiiviset arvostelmat eri teorioissa hintoihin välittyvät. Samalla niistä kuitenkin löytyvät subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välisen suhteen ongelmakohdat.

Maan työstäminen toimi subjektiivisessa arvoteoriassa omaisuuden perustana, mutta vapaasti työstettävää maata ei kuitenkaan käytännössä ole olemassa.

Kenttäteorian yhteydessä tuotiin esiin, kuinka markkinoille pääsyn edellytyksenä toimii palkkatyön kautta hankittu raha. Lisäksi objektiivisten markkinahintojen muodostumisen edellykseksi katsottu formaali rationaalisuus edellyttää rahassa ilmaistuja hintoja. Maan, työn ja rahan välinen suhde on siis oleellinen pohdittaessa subjektiivisten arvostelmien ja markkinahintojen välistä dynamiikkaa.

Subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välisen suhteen keskiössä ovat siis samat elementit kuin uppoutuneisuus -termin taustalla vaikuttavissa fiktiivisissä hyödykkeissä. Uppoutuneisuudesta ammentavan uuden taloussosiologian tapaan tutkielmassa onkin tuotu esiin sitä problematiikkaa, joka liittyy taloudellisen toiminnan tarkasteluun omana erityisenä toiminnan muotonaan.

13. Tutkielman selitysmalli

Tässä luvussa tarkoituksena on vastata tutkimuskysymykseen sekä avata sitä selitysmallia, jonka kautta vastaukseen on päästy. Tutkielman aiheena toimi Bergerin ja Luckmannin tiedonsosiologista noussut kysymys siitä, millainen on subjektiivisten arvostelmien ja markkinahintojen välinen suhde. Tutkielman tutkimuskysymykseksi taas määriteltiin niiden ehtojen tarkastelu, joiden kautta subjektiiviset arvostelmat voivat objektiivisiin markkinahintoihin välittyä.

Tutkielmassa tutkimuskysymykseen lähdettiin vastaamaan semioottisesta ja ymmärtävästä sosiologiasta nousevien tutkimuskehysten kautta. Käytännössä tutkielman tutkimustapa lähestyi sellaista käsiteanalyttistä tutkimusta, jossa keskeistä on käsitteiden välisten suhteiden avaaminen ja arvioiminen vastakohtaparien kautta.

Tutkielman kannalta keskeisimmät käsitteet ovat subjektiiviset arvostelmat ja objektiiviset markkinahinnat. Subjektiivisia arvostelmia lähdettiin tutkielmassa avamaan subjektiivisen arvoteorian kautta. Objektiivisiä markkinahintoja taas tarkasteltiin täydellisten markkinoiden hypoteesin valossa. Käsitteiden välistä suhdetta taas pyrittiin avaamaan rationaalisuuden kautta. Formaali rationaalisuus nousikin tutkimuksen kannalta keskeiseksi käsitteeksi.

Rationaalisuus määriteltiin tutkielmassa johdonmukaiseksi päämäärän tavoitteluksi. Lisäksi rationaalisuus jaettiin kahtia niin kutsuttuun arvorationaalisuuteen ja formaaliin rationaalisuuteen. Näiden erontekojen kautta selitettiin subjektiivisen arvoteorian ja täydellisten markkinoiden muodostaman hintatasapainon välistä tarkastelueroa. Käytännössä formaalin rationaalisuuden kautta tuotiin ilmi niitä seikkoja, joiden vuoksi subjektiivinen arvoteoria ei voi toimia pohjana selitettäessä objektiivisten markkinahintojen muodostumista. Ainakaan mikäli objektiivisiä markkinahintoja käsitteellistetään täydellisten markkinoiden ja yleisen hintatasapainon valossa.

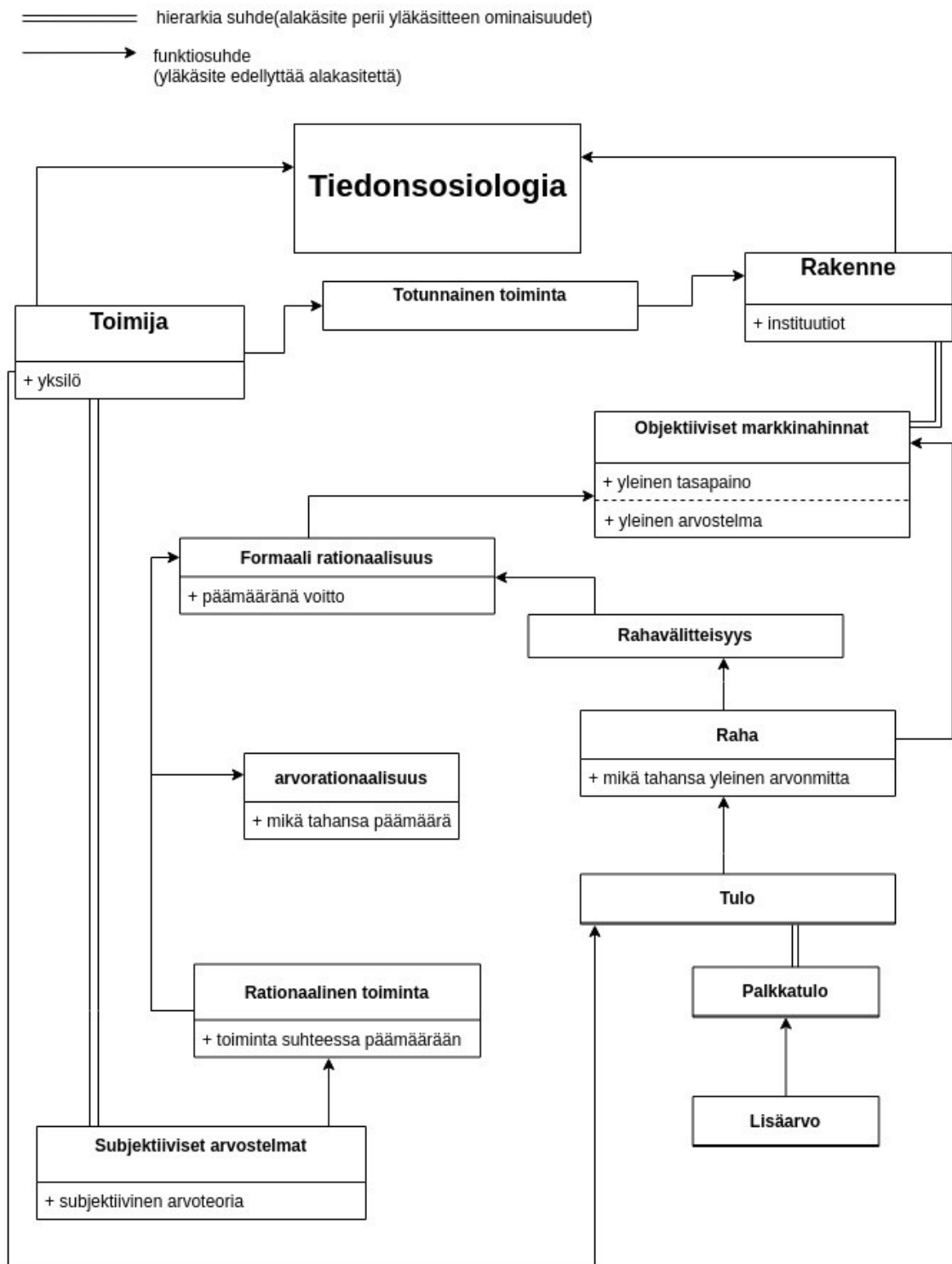
Subjektiiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välisen suhteen keskiöön nousi raha. Rahalla olikin tutkielmassa keskeinen rooli, vaikkei sitä sen syvällisemmin käsiteltykään. Tutkielman otsikon mukaisesti raha ymmärrettiin tutkielmassa subjektiivisia arvostelmia objektiivisiin markkinahintoihin välittäväksi elementiksi.

Tutkielman selitysmallin keskiössä oli käsitteiden määrittely ja sekä käsitteiden välisten suhteiden tarkastelu. Edellä kuvatut käsitteet olivat tutkielman keskiössä, mutta tutkielman selitysmallissa hyödynnettiin myös muutamaa muuta käsitettä. Vaikka tutkielmassa käsitteet pyrittiin määrittelemään huolella, ei käsitteiden määrittelyssä kuitenkaan pyritty klassisen teorian mukaiseen käsiteanalyysiin, jossa käsite rajataan muista käsitteistä selkein ehdoin.

Ennen tutkimuskysymykseen vastaamista tutkielman käsitteistä muodostuvaa selitysmallia havainnollistetaan vielä UML (Unified Modeling Language) -mallinnuksesta nousevan käsitekaavion avulla. Tämän on tarkoitus selkiyttää sitä käsitemaailmaa, joka tutkielman selitysmallista muodostuu. Sellaisenaan UML-mallinnusta hyödynnetään lähinnä tietojenkäsittelytieteessä, jossa sen avulla selkiytetään ohjelmistojen rakennetta sekä ohjelmistoon liittyvien olioiden ja metodien välisiä suhteita. UML-mallinnusta on kuitenkin hyödynnetty myös sosiaalisten suhteiden kuvaamisessa. (Parunak & Dyke 2002.)

UML-mallinnusta ei tässä tutkielmassa kuitenkaan käytetä sellaisenaan. Ajatuksena on lähinnä hyödyntää sen tarjoamia välineitä käsiteanalyysisessä kehikossa. UML-mallinnuksen suhde käsiteanalyysiin onkin juuri tämä. Sen avulla on mahdollista avata graafisessa muodossa käsitteiden välisiä suhteita ja näin selkiyttää perinteistä filosofista kysymystä käsitteiden suhteesta niitä ympäröivään todellisuuteen. Käytännössä kyse on käsitteiden auki purkamisesta tietyssä kehikossa. (Colobran & Basart 2013.)

Alla käsitekaavio tutkielman käsitteistä ja niiden välisistä suhteista.

Kuviossa käsitteiden alla olevat + -merkillä varustetut lisäykset kertovat, millaisten käsitteiden tai selitysmallien kautta kutakin käsitettä selitetään. Funktiosuhteessa nuolen suunta määrittää yläkäsitteeseen ja hierarkiasuhteessa ylöspäin suuntautuva viiva kertoo sijainnin hierarkiassa. Viivat siis kertovat käsitteiden välisistä suhteista. On myös hyvä huomata, että käsitteiden väliset suhteet liittyvät niihin käsitteisiin, joihin viiva koskettaa. Kuvioista löytyykin kuvauksia myös pääkäsitteiden ja niitä selittävien apukäsitteiden välisistä suhteista.

Kuvion mukaisesti tiedonsosiologia toimi tutkielman viitekehyksenä. Koska tiedonsosiologian tehtävänä on selittää, kuinka subjektiivisesta toiminnasta rakentuu objektiivista todellisuutta, tiedonsosiologia luonnollisesti edellyttää toimijan ja rakenteen käsitteitä. Kuten alussa tuotiin ilmi, yksinkertaistettuna tiedonsosiologia pyrkii selittämään, kuinka yksilöiden toiminnan totunnaistumisesta seuraa tapojen institutionalisoituminen eli objektiivinen sosiaalinen rakenne. Sellaisenaan tiedonsosiologia ei kuitenkaan toiminut tutkielman aiheena. Tiedonsosiologiasta vain johdettiin tutkielmassa käytetty selitysmalli.

Tiedonsosiologista selitysmallia peilattiin subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen väliseen suhteeseen. Kuvion mukaisesti subjektiivisia arvostelmien määrittelyssä käytettiin apuna subjektiivista arvoteoriaa. Subjektiivisten arvostelmien käsite määriteltiin tutkielmassa kuvaamaan yksilön arvostaman päämäärän saavuttamiseksi tehtyjä toimintavalintoja. Subjektiiviset arvostelmat onkin kuvion mukaisesti johdettu toimijalta.

Objektiiviset markkinahinnat määriteltiin tutkielmassa sellaisiksi teoreettisiksi tasapainohinnoiksi, jotka muodostuvat kysynnän ja tarjonnan mukaan täydellisen kilpailulla markkinoilla. Objektiivisten markkinahintojen katsottiin kuvion mukaisesti edellyttävän formaalin rationaalisuuden mukaista toimintaa. Lisäksi objektiiviset markkinahinnat edellyttävät rahan olemassaoloa.

Raha katsottiinkin tutkielmassa mediaaniksi, joka välittää subjektiiviset arvostelmat objektiivisiksi markkinahinnoiksi. Rahan edellytyksenä nähtiin tutkielmassa markkinoilla jo toimiville arvonlisää tuottava toiminta. Ensisijaisesti tällaiseksi toiminnaksi katsottiin palkkatyö.

Näiden käsitteiden ja niiden määrittelyssä apuna käytettyjen teorioiden pohjalta on tutkielman tutkimuskysymykseen mahdollista antaa vastaus.

Vastaus tutkimuskysymykseen

Tutkielmassa esitetyn selitysmallin perusteella on mahdollisuus antaa vastaus tutkielman tutkimuskysymykseen. Tarkastellaan kuitenkin ensin hieman tutkielman aihetta eli subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välistä suhdetta.

Yhdellä sanalla kuvattuna subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välinen suhde on formaalin rationaalinen. Tämä tarkoittaa, että objektiivisten markkinahintojen ja subjektiivisten arvostelmien suhteen olemassaolo edellyttää arvostelmien määrällistämistä yleisessä arvon mediaanissa eli käytännössä rahassa. Siis, jotta subjektiivisista arvostelmista voisi muodostua objektiivisia markkinahintoja, arvostelmat on voitava määrällistää rahassa. Tämä on tietysti yksinkertainen kuvaus monimutkaisesta ilmiöstä. Tutkielman varsinaisena tutkimuskysymyksenä toimikin kysymys, millaisin ehdoin subjektiiviset arvostelmat voivat markkinahintoihin välittyä.

Tutkielmassa subjektiivilla arvostelmilla kuvattiin toimintavaihtoehtoja, joiden kautta yksilö voi saavuttaa arvokkaana pitämänsä päämäärän. Objektiivisiksi markkinahinnoiksi taas määriteltiin sellaiset tasapainohinnat, jotka muodostuvat kysynnän ja tarjonnan mukaisesti tilanteessa, jossa markkinatoimijat tarkastelavat toimintaansa suhteessa formaaliin rationaalisuuteen.

Käytännössä edellisistä käsitteistä seuraa, että toimijoiden on sisäistettävä formaalin rationaalisuuden mukainen toimitatyyppi, jotta heidän subjektiiviset arvostelmansa voisivat välittyä markkinahintoihin. Yksi subjektiivisten arvostelmien objektiivisiin markkinahintoihin välittymisen ehto on siis formaalin rationaalisuus.

Formaalin rationaalisuuden ehdosta seuraa, että jotta subjektiiviset arvostelmat voisivat välittyä hintoihin, on arvostelmien tekijällä oltava pääsy hinnat muodostavaan arvon mittaan eli käytännössä rahaan. Kenttäteorian yhteydessä taas tuotiin esiin, että pääsy arvon mittana toimivaan rahaan edellyttää kykyä kasvattaa markkinoilla jo toimivien varallisuutta.

Näin muotoiltuna tutkimuskysymyksen vastaus vaikuttaa hyvin simppeliltä. Yhdellä lauseella ilmaistuna tutkimustulos on seuraava: subjektiivisten arvostelmien ja objektiivisten markkinahintojen välinen suhde on rahavälitteinen, mikä tarkoittaa, että välittyäkseen hintoihin subjektiivisten arvostelmien tekijöillä on oltava pääsy rahaan. Ja sama arkisemmin: jos et voi ostaa mitään, kukaan ei halua tuottaa sinulle mitään, etkä tällöin vaikuta siihen, mitä tuotetaan. Toisin sanoen rahattomien ihmisten arvostelmilla ei tässä viitekehyksessä ole mitään merkitystä. Lisäksi myöskään sellaisia arvostelmia, joita ei ole mahdollista määrällistää rahan kautta, eivät voi välittyä hintoihin.

Edellä sanottu on melko itsestään selvää, mutta tuloksen merkitys sen sijaan ei tätä välttämättä ole. Tutkielmassa tutkimuskysymyksen ja siihen tarjotun vastauksen merkityksellisyys pyrittiinkin tuomaan esiin peilaamalla aihetta ja tarjottua vastausta markkinatalouden oikeuttamiseen käyttöihin moraalifilosofioihin. Tässä keskiössä oli tutkielman ja sen aiheen suhde utilitarismiin.

Tutkielman avulla onkin mahdollista tarkastella subjektiivisen hyödyn ja markkinoilla muodostuvan tuotantorakenteen välistä suhdetta. Tutkielmassa pyrittiin tuomaan ilmi, ettei tuotantorakenne muodostu kaikkien subjektiivisia

arvostelmia tai hyötyjä huomioon ottaen tai ainakaan kaikki eivät vaikuta prosessiin samalla painoarvolla. Markkinoilla toisten subjektiiviset arvostelmat ovat siis arvokkaampia kuin toisten, mistä seuraa hankaluuksia utilitaristiselle oikeutukselle.

14. Keskustelua

Taloustieteellisissä tutkimuksissa on toisinaan tapana antaa tutkimusten perusteella suosituksia politiikkatoimista. Sosiologian puolella tämä ei ole aivan niin tavallista. Koska tutkielma kuitenkin sivuaa vahvasti taloustieteellisiä kysymyksiä, ajattelin vielä lopuksi nostaa esiin joitain ajatuksia siitä, miten markkinamekanismin toimintaa voisi teoriassa tuoda lähemmäksi utilitaristisia periaatteita.

Kuten mainittiin, tutkielman keskeiset huomiot markkinamekanismin ja subjektiivisten arvostelmien suhteesta, koskevat rahan ja työn suhdetta. Koska markkinoille pääsy edellyttää työn (väljästi määriteltynä) tekemistä heille, jotka markkinoilla jo toimivat, tuotannon muodostumisessa painottuvat markkinoilla jo toimivien arvostelmat. Käytännössä edellä sanottu tarkoittaa, että mitä enemmän rahaa yksilö omistaa sitä enemmän hän kykenee myös tuotantoon vaikuttamaan.

Periaatteessa edellinen on helppo linkittää osaksi yleisempää kritiikkiä markkinataloutta kohtaan; tyypillinen vasemmistolainen näkökulma markkinatalouteen korostaa työläisten ja kapitalistien epäsuhtaista asetelmaa. Perinteinen ja pitkään suosittu ratkaisu epäsuhtaan poistamiseksi oli tuotantovälineiden yhteisomistus ja suunnitelmatalous, jossa tuotanto suunnitellaan etukäteen parhaaksi katsotulla tavalla. Suunnitelmatalouteen sisältyy kuitenkin monia ongelmia, joista merkittävimmät koskevat suunnittelijoiden mahdollisuuksia ottaa huomioon kaikkea sitä informaatiota, joka yksilöillä on heidän arvostelmistaan. Markkinatalous onkin osoittautunut tehokkaaksi tavaksi kanavoida subjektiiviset arvostelmat osaksi tuotantopäätöksiä.

On kuitenkin syytä huomioida, että kapitalistinen markkinatalous ei ole sama asia kuin markkinamekanismi. Juuri markkina- tai hintamekanismi on se osa

markkinataloutta, jonka kautta hinnat muodostuvat kysynnän ja tarjonnan perusteella. Kuten tutkielmassa on tuotu ilmi, markkinamekanismin toiminta edellyttää jotakin mediaania (käytännössä rahaa), joka välittää subjektiiviset arvostelmat tuottajille niin, että he voivat tuottaa sitä, mitä ihmiset mediaaniin (rahaan) nähden eniten haluavat. Kapitalistisessa markkinataloudessa rahaa saadaan kuitenkin lähinnä palkkatyön kautta, joka on tyypillisin ja yleisesti kai myös moraalisimpina pidetty tapa hankkia rahaa. Palkkatyön osalta kapitalistiset markkinataloudet ovat kuitenkin murroksessa, ainakin mikäli ajankohtaisessa keskustelussa pinnalla oleva ajatus työnmurroksesta otetaan tosissaan.

Tavallisesti työnmurroksella tarkoitetaan automatisaation mukanaan tuomaa yksinkertaisen työn vähenemistä. Käytännössä työnmurroksen seurauksena yksinkertainen ruumiillinen työ vähenee ja markkinoille pääsyyn vaadittavat taidot monimutkaistuvat. Tämän on pelätty ajavan erityisesti matalasti koulutetut yksilöt työelämän ulkopuolelle. Tutkielman näkökulmasta katsottuna tämä tarkoittaa, että yhä suurempi osa ihmisistä jää kokonaan ulos siitä prosessista, jossa tuotannosta päätetään. Asia ei kuitenkaan ole aivan näin selkeä. On esimerkiksi huomioitava, että länsimaissa yksilöt voivat vaikuttaa markkinoihin myös demokraattisen päätöksenteon kautta.

Edustuksellisessa demokratiassa varakkaat kuitenkin äänestävät huomattavasti aktiivisemmin kuin varattomat eli tämäkin vaikutuskanava painottaa vahvasti varakkaiden subjektiivisia arvostelmia. Lisäksi edustuksellisessa demokratiassa on muitakin ongelmia etenkin suhteessa markkinamekanismiin. Edustuksellisessa demokratiassa subjektiiviset arvostelmat esimerkiksi kanavoituvat päätöksentekoon hieman samaan tapaan kuin ne suunnitelmataloudessa kanavoituvat tuotantorakenteeseen; neljän tai viiden vuoden välein.

Edustuksellista demokratiaa on kuitenkin syytä tarkasteltaessa samoin kuin kapitalistista markkinataloutta tarkasteltiin; vallitseva käytäntö tulee erottaa

käytännön taustalla vaikuttavasta mekanismista. Edustuksellinen demokratia ei siis ole sama asia kuin demokratia. Mekanismina demokratian voi ajatella lähestyvän juurikin markkinamekanismista; demokratiassa voi periaatteessa ajatella olevan kyse siitä, että yksilöiden subjektiiviset arvostelmat kanavoituvat politiikan kentälle yhteisen mediaanin kautta. Demokratiassa mediaanina vain toimii ääni eikä raha. Markkinamekanismiin nähden demokratialla on kuitenkin se etu, että siinä jokaisella yksilöllä on käytössään aina sama määrä mediaania. Jokaisella subjektilla on käytössään yksi ääni.

Näiden pohdintojen tulos on se, että sekä markkinamekanismi että demokratia ovat hienoja ajatuksia. Periaatteessa niiden pohjalta on myös mahdollista tuoda talousjärjestelmää lähemmäksi utilitarismia. Näistä ajatuksista käsin tiivistän tutkielman politiikkasuositukset kahteen kohtaan:

1. Lisää demokratiaa kapitalistiseen markkinatalouteen
2. Lisää markkinamekanismia edustukselliseen demokratiaan.

15. Lähteet

- Appelt, Katarzyna (2017): Mises' Incomplete Theory of the Value of Money. Theory, Methodology, Practice 13:1, 3–7.
- Arrow, Kenneth J. (1994): Methodological Individualism and Social Knowledge. American Economic Review 84:2, 1–9.
- Colobran, Miquel & Basart, Josep M. (2013): Knowledge Based Concept Analysis Method using Concept Maps and UML: Security Notion Case. International Scholarly and Scientific Research & Innovation 7:2, 216–223.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1994): Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Gaudeamus. Helsinki.
- Black, Hashimzade, and Myles (2017): Competitive economy. A Dictionary of Economics (5 ed.). Oxford University Press. Oxford.
- Bourdieu, Pierre (1963): The attitude of the Algerian peasant toward time. Mediterranean Countryman: Essays in the Social Anthropology of the Mediterranean. Pitt-Rivers, Julian (edit.). Mouton & Co. Paris.
- Bourdieu, Pierre (1984): Distinction: a social critique of the judgement of taste. Harvard University Press. Cambridge.
- Bourdieu, Pierre (1985): The social space and the genesis of groups. Theory and Society 14:6, 723–744.
- Foldvary, Fred (2015): The Austrian Theory of the Business Cycle. American Journal of Economics and Sociology 74:2, 187–456.

Fourcade, Marion & Healy, Kieran (2008): Moral Views of Market Society
Annual Review of Sociology 33, 285–311.

Gallahan, Gene (2003): Reconciling Weber and Mises on Understanding
Human Action. American Journal of Economics & Sociology 66: 5,
889–899.

Gronow, Jukka (2016): Max Weber, taloustiede ja talouden sosiologiset
käsitteet. Talous ja yhteiskuntateoria 2. Modernin maailman talous ja
sen kritiikki. Heiskala, Risto & Virtanen, Akseli (toim.). Gaudeamus.
Helsinki.

Harisalo, Risto & Miettinen, Ensio (1997): Klassinen liberalismi. Tampere
University Press. Tampere.

Herne, Kaisa & Setälä, Maija (2000): Rationaalisen valinnan teorian rakenne ja
tieteellisen edistymisen arviointi. Poliittika 42:3, 180-195.

Hoppe, Hans-Hermann (2009): Murray N. Rothbard: talous, tiede ja vapaus.
Talouden perusteet.

<https://www.taloudenperusteet.com/artikkeleja/rothbard/> (2019)

Hyrkkänen, Markku (2012): Aatehistorian mieli. Vastapaino. Tampere.

Kjosavik, Darley Jose (2003): Methodological individualism, rational choice and
development economics. Forum for Development Studies. 31:2,
115–125.

Kurrid-Klitgaard, Peter (2003): The Viennese Connection: Alfred Schutz and
the Austrian School. The Quarterly Journal of Austrian Economics 6:2,
35–67.

- Lehtonen, Turo-Kimmo (2016): Georg Simmel ja rahan filosofia. Talous ja yhteiskuntateoria 2. Modernin maailman talous ja sen kritiikki. Heiskala, Risto & Virtanen, Akseli (toim.). Gaudeamus. Helsinki.
- Locke, John (2015). Second Treatise on Government. Early Modern Texts. Bennet, Jonathan (edit.).
<http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/locke1689a.pdf> (2019)
- Margolins, Eric & Laurence, Stephen (2014): Concepts. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Metaphysics Research Lab. Stanford University.
- Mill, John Stuart (2000): Utilitarismi. Gaudeamus. Helsinki.
- Mises, Ludwig (1953): The Theory of Money and Credit. Yale University Press. New Haven.
- Moscati, Ivan (2013): Austrian Debates on Utility Measurement from Menger to Hayek. CESMEP Working Paper 6/2013. University of Turin.
- Mäki, Uskali & Sappinen, Jorma (2011): Homo economicus ja marginalismin perintö. Talous ja yhteiskuntateoria. Vanhan maailman talous ja suuri murros. Heiskala, Risto & Virtanen, Akseli (toim.). Gaudeamus. Helsinki.
- Mäkinen, Jukka (2004): John Rawlsin oikeudenmukaisuuskäsityksen merkitys normatiiviselle taloustieteelle. Acta Universitatis oeconomicae Helsingiensis A-244.
- Nozick, Robert (1974): Anarchy, State, and Utopia. Basic Books. New York.

- Nuopponen, Anita (2009): Käsiteanalyysia käsiteanalyysista – kohti systemaattista käsiteanalyysia. VAKKI-symposiumi XXIX 36,308–319.
- Parunak & Dyke (2002): Representing Social Structures in UML. Lecture Notes in Computer Science 2222, 16–31.
- Parsons, Stephen D. (2013): Money, Time and Rationality in Max Weber. Austrian connections. Routledge. New York.
- Polanyi, Karl (2009): Suuri murros. Vastapaino. Tampere.
- Puusa, Anu (2008): Käsiteanalyysi tutkimusmenetelmänä. Premissi 4. 36–43.
- Raatikainen, Panu (2013): Classical theory of concepts. Encyclopedia of the mind. Pashler Harold (edit.). SAGE Publications 3: 151–154.
- Rawls, John (1988): Oikeudenmukaisuusteoria. WSOY. Porvoo.
- Roos, J. P. & Rotkirch, Anna (2003): Habituksen paluu? Evoluutioteorian huomioimisesta sosiologian ihmisenäkemyksessä (osa 2). Tieteessä tapahtuu 21:2, 33–37.
- Rosenberg, Michael M. (2013): Generally Intended Meaning, the ‘Average’ Actor, and Max Weber’s Interpretive Sociology. Max Weber Studies 13:1, 39–47.
- Rothbard, Murray N. (1998): The Ethics of Liberty. New York University Press. New York.
- Rothbard, Murray N. (2009): Mitä valtio on tehnyt rahallemme? Talouden perusteet. <https://www.taloudenperusteet.com/kirjoja/raha/> (2019)

Sen, Amartya (2000): Luentoja etiikasta ja taloustieteestä. Unipress. Helsinki.

Simmel, Georg (1997): Rahan filosofia. Doroga. Gaudeamus. Helsinki.

Simmel, Georg (2005): Suurkaupunki ja moderni elämä. Gaudeamus. Helsinki.

Steiner, Philippe (2012): Markets and culture: Viviana Zelizer's Economic Lives. *Economy and Society* 42:2, 1–12.

Storr, Virgil Henry & Langrill, Ryan (2015): Contemporary Austrian Economics and the New Economic Sociology. *The Oxford Handbook of Austrian Economics*. Coyne, J. Christopher & Boettke J. Peter (edit.). Oxford University Press. Oxford.

Sulkunen, Pekka (1997): Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.). Gaudeamus. Helsinki.

Swedberg, Richard (2011): The Economic Sociologies of Pierre Bourdieu. *Cultural Sociology* 5:1, 67–82.

Tieteen termipankki (2018): Filosofia: käsiteanalyysi.

<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:käsiteanalyysi>.

Tieteen termipankki (2019): Filosofia: arvorationaalisuus.

<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:arvorationaalisuus>.

Thaler, Richard H. (2015): Väärin käyttäytyminen. Käyttäytymistaloustieteen synty. Terra Cognita. Helsinki.

Weber, Max (1994): Definition of Sociology. The Methodological Foundations of Sociology. Max Weber, Sociological Writings. Wolf Heydebrand (edit.). Continuum. New York.

Weber, Max (2012): The Theory of Social and Economic Organization. Martino Fine Books. Eastford.

Vihanto, Martti (1989): The Austrian theory of price: An example. Finnish Economic Papers 2:1, 82–94.

Vihanto, Martti (2012): Instituutitaloustieteen oppikirjassa standardia avarampi ihmiskäsitys. Kansantaloudellinen aikakauskirja 108:3, 345–360.

Ylikoski, Petri (2015): Hyviä ja huonoja perusteita kokeelliselle sosiologialle. Sosiologia 52:3, 204–221.

Ylikoski, Petri (2017): Methodological Individualism. Routledge Companion to Philosophy of Social Science. McIntyre, Lee. & Rosenberg, Alex (edit.). Routledge. New York.

Zelizer, Viviana (2012): How I Became a Relational Economic Sociologist and What Does That Mean? Politics & Society 40:2, 145–174.